

De tweede reis

In 1924 - vlak voor zijn dood - voltooide Jacob Israël de Haan zijn bundel *Kwatrijnen*. Hierin geeft hij in 931 vierregelige gedichten een impressie van zijn reis naar en verblijf in Palestina. Uit de 931 kwatrijnen selecteerde Wim Trompert er vijftig. Deze vijftig werden voor het libretto van *De tweede reis* zo gearrangeerd dat een heldere verhaallijn ontstond.

De opera telt negen scènes, die in het libretto van titels zijn voorzien.

Onderstaand geven we, verspreid over de verschillende pagina's van deze Jacob Israël de Haan-bijlage, de teksten van alle kwatrijnen die voor *De tweede reis* zijn gebruikt, in de volgorde zoals zij in de opera voorkomen.

afscheid

LAATSTE SABBATH (AMSTERDAM)

Den laatsten dag. Langs uwe grachten
Mijn schoone stad, ga ik aanbid-dend voort.
Nooit en nergens vergeet ik uwe prachten.
Maar ik heb de stem van Jeruzalem gehoord.

JERUZALEM

De stem van Jeruzalem: door de dagen
Roept Jeruzalem, door den donkren nacht.
Als Moeder troost, wanneer haar zonen klagen,
Zoo troost die Stad der Steden onze klacht.

TROOST

Klaag niet over ons ontmoeten,
Klaag niet over onze scheiding
't is alles een en de eindlijke verblijding
Zal 't bitter leed verzoeten.

IN DEN TREIN

Geen naam. Geen woord. Ik weet slechts, dat hij lachte,
Hij lachte, toen hij haastig langs mij ging.
Nu door de dagen en de nachten
Martelt herinnering...

NACHTTREIN

Een luitenant, maar niet meer dan een knaap.
Wij reisden samen des nachts in den trein.
Wat lot genoot hij lachend in zijn slaap?
Terwijl ik waakte en kromp van pijn.

ONTWAKEN

Ik wachtte tot hij waakte, en toen, ik schreef,
Mijn weinig woorden op, terwijl hij lachte.
Wij scheidden, maar ik zweer: zoolang ik leef
Zal ik 't wonder van 't wederzien verwachten.

'De Tweede reis' heet de opera gebaseerd op de 'Kwatrijnen', die Het Internationaal Opera Centrum Nederland opvoert.

DOOR LOES GOMPES

"Om deze vierregelige verzen te doorgronden, ben ik ze heel langzaam gaan lezen. Er zitten een groot aantal parels tussen." Aldus Wim Trompert, librettist/regisseur van de nieuwe opera van Joost Kleppe.

De 'Dichter van Het Joodse Lied' schreef de Kwatrijnen in de laatste jaren van zijn leven. Zij vormen een soort dagboek. Na publicatie van zijn schandaalverwekkende romans *Pijpelijntjes* (1904) en *Pathologieën* (1908) keerde De Haan terug tot de orthodoxe levenswijze van zijn jeugd. Hij werd lid van de Mizrahi, de religieuze fractie binnen de Nederlandse Zionisten Bond en vertrok in 1919 naar het Heilige Land. De Kwatrijnen vormen een soort dagboek. Hij beschrijft zijn reis naar Jeruzalem en zijn belevenissen aldaar. Vlak voor zijn geplande terugkeer naar Nederland werd De Haan, inmiddels activist voor de ultra-orthodoxie, in 1924 vermoord door zionistische joden.

"Uiteindelijk hield ik van de 931 kwatrijnen een vijftigtal voor het libretto over," vervolgt Trompert. "Ik heb strofes uitgekozen die zowel toegankelijk zijn als een markeringspunt in het verhaal benadrukken. Het viel mij trouwens op dat bepaalde thema's telkens terugkeren. Zoals de boottocht naar Palestina. Je krijgt de indruk dat het boek niet chronologisch is bedoeld. Daardoor durfde ik de strikte chronologie ook los te laten en aan de hand van een aantal thema's De Haans innerlijke ontwikkelingslijn laten zien."

"Het reisverhaal begint als De Haan Nederland verlaat. Je krijgt de indruk dat het om een oudere man gaat die in een bepaalde fase van zijn leven is aanbeland. Zal hij blijven toegeven aan zijn homoseksualiteit, of zich aan zijn geestelijke leven gaan wijden? Hij besluit tot het laatste en gaat naar Jeruzalem omdat hij daar zijn zielerust denkt te vinden. Als hij aankomt is hij in eerste instantie euforisch. Hij ziet de Klaagmuur, de Jaffapoort, alle symbolen waarvan hij altijd heeft gedroomd. Hij is echt in de hemel aangekomen."

"Maar langzamerhand begint het plaatje rafels te vertonen. De Haan had gehoopt van zijn seksuele onrust af te komen, maar bij de eerste leuke Arabische knaap die hij tegenkomt speelt zijn hartstocht weer op. Hij komt in een crisis terecht. Het conflict tussen God en de lust wordt groter. Hij beseft dat hij al zijn schepen achter zich heeft verbrand, krijgt last van heimwee. Dan komt er een omslag. Hij komt tot het inzicht dat zijn passie een onderdeel moet zijn van het goddelijke plan: wat God hem aandoet, moet Hij ook zo bedoeld hebben. Na die crisis geeft de Haan toe aan zijn seksuele verlangens. Hij gaat met de Arabische jongen Adil Effendi op een soort vakantie, die hij zeer lyrisch beschrijft. Die tweede reis dwars door woestijnen en oases is voor mij het symbool van De Haans zelfacceptatie. Toen ik dat omslagpunt ontdekte, zag ik de voorstelling voor me, omdat die voor theater interessant is."

Componist Kleppe, die in nauwe samenwerking met Trompert aan de muziek voor *De tweede reis* gewerkt heeft, laat de muziek spelen door een strijktrio, bestaande uit leden van het

De zangers Jan Willem Baljet (links zittend) en Bart Driessen (links staand) repeteren voor 'De tweede reis'

Artemis-ensemble: Douw Fonda (cello), Iian Laasio (viool) en Fernando da Silva Thebaldi (altviool). Kleppe: "Deze gedichten passen het beste bij kamermuziek, omdat die subtiel is, maar ook om een strenge, geconcentreerde vorm vraagt, net zoals de kwatrijnen die zelf hebben. De uitdaging is om binnen de instrumentale beperking veel kleuren te laten horen, van hoge, krassende violen naar pizzicato. Ik wilde herkenbaar en meeslepend muziektheater maken. De verstaanbaarheid van de tekst is natuurlijk erg belangrijk om De Haans innerlijke reis te kunnen vol-

'Veel klankkleur, van hoge violen naar pizzicato'

gen, maar het accentueren van emoties is ook essentieel. In dat opzicht ben ik een ouderwetse componist in de traditie van Hugo Wolf. Het publiek moet niet naar gedichtjes maar naar een dramatisch verhaal luisteren."

"Net zoals het libretto thematisch is ingedeeld, heb ik voor de muziek psychologisch-dramatische ontwikkelingslijnen uitgezet. Met lange liederen die over de witregels van de kwatrijnen heengaan en sterke contrasten: na een ritmisch gedeelte volgt plotseling een lieflijk stukje. Verder heb ik mijn compositie gebaseerd op terugkerende motieven. Zo zijn 'Jeruzalem', het 'heimwee naar Nederland' en de 'verleiding' herkenbare muzikale ankers geworden. Met muziek kun je ook tegenkleur aanbrengen. Een voorbeeld. Als De Haan in Jeruzalem aankomt, zegt hij dat hij zo rustig als een kind is. Wij hebben bedacht dat hij dan al begint te twijfelen. De muziek contrasteert met de tekst, je hoort onrustige klanken. Zo krijg je een verdieping van het karakter."

De tekst wordt gezongen door twee zangers: de bas Bart Driessen en de bariton Jan Willem Bajet. "Van meet af aan stond vast dat er een tweede figuur naast De Haan zou komen," vertelt librettist/regisseur Trompert. "Gaandeweg ontwikkelt die figuur zich tot zijn alter ego. Als De Haan bijvoorbeeld naar de Klaagmuur gaat, zegt dat alter ego: wat ga je daar doen? Ga je bidden of achter de Arabische jongens aan? Soms is het een ander die aanwezig is: ie-

mand die naast hem zit te bidden, iemand die afscheid neemt, Adil Effendi. Als De Haan in balans is met zichzelf, verdwijnt die tegenstem, en zingen de twee samen. Dat gebeurt ook aan het slot van het stuk. Maar we laten geen complete harmonie zien. Dat zou de werkelijkheid geweld aan doen. Of ik van het slotbeeld een utopie of een droom maak, ga ik tijdens de repetities uitzoeken."

"Driessen en Baljet zien er vrijwel identiek uit. Ze dragen witte pakken en voor de religieuze scènes zwarte jassen. Metalen blokken verwijzen naar de Klaagmuur, terwijl een fontein en een doek zuiverheid symboliseren. De decorstukken zijn steunpunten in de ruimte voor de zangers. Die hebben ze hard nodig om dit vrijwel bewegingsloze theater te kunnen maken. Voor operazangers is dat moeilijk. Ze zijn gewend veel in het grote gebaar te zoeken. Hoe minder actie, des te meer wordt er gevraagd van hun concentratie. Ik weet dat het tijd vergt om die innerlijke spanning op te bouwen. Als regie-assistent van de artistiek leider/regisseur van de Nederlandse Opera, Pierre Audi, heb ik dat proces vaak meegemaakt. Maar net als Audi dat deed met zijn Monteverdi-producties, heb ik niettemin tot minimale handelingen besloten, omdat het per slot van rekening om de tekst draait. Het moet een heel geconcentreerde kameropera worden."

Over de herkenbaarheid van thematiek van de Kwatrijnen zegt Trompert: "De Haan zit met een zuiverheidsprobleem. Seksualiteit die niet op voortplanting is gericht wordt in onze cultuur als onrein gezien, daar heeft hij last van. Hij geniet van het esthetische beeld van een fluitend jongetje bij de Jaffapoort. Maar na het bedrijven van de daad lijdt hij aan een schuldgevoel. Vooral dat laatste vind ik heel herkenbaar. Dat past ook bij de homoseksuele zelfontdekking. Bij elke stap in die richting heb je daar last van." Kleppe: "Dat verlangen naar genot versus verlossing is een universeel thema. Ikzelf schaam me niet voor mijn seksualiteit, maar ik herken wel dat verlangen naar eeuwigheid. Dat heeft toch ieder mens die boven het dagelijkse wil uitstijgen? De Haans innerlijke strijd is de basis van het verhaal, maar volgens ons kunnen de twee polen elkaar ook raken. Op een gegeven moment schrijft De Haan dat zijn lippen de Klaagmuur kussen, en zijn handen de Klaagmuur strelen. Ik heb daar muziek bij gemaakt die laat horen dat religie voor De Haan ook een erotische ervaring kan zijn." ■

Dit NIW-katern vormt de programmakrant bij de opera 'De tweede reis', een productie van het Internationaal Opera Centrum Nederland

'De tweede reis' speelt donderdag 6, vrijdag 7 en zaterdag 8 augustus om 21.00 uur in de Concertzaal van Felix Meritis, Keizersgracht 324, Amsterdam.

Muziek: Joost Kleppe
Libretto: Wim Trompert, op basis van de Kwatrijnen van Jacob Israël de Haan
Zangers: Bart Driessen (bas), Jan Willem Baljet (bariton)
Strijktrio: Douw Fonda (cello), Iian Laasio (viool) en Fernando da Silva Thebaldi (altviool)
Regie: Wim Trompert
Decor: Paul Elich

Reserveren: Felix Meritis 020-6231311, Gay Games 020-4200200.

Dit katern is een uitgave van het Nieuw Israelietisch Weekblad

Adres
Rapenburgstraat 109
1011 VL Amsterdam
Telefoon 020-6235584
Telefax 020-6242519
Telefoon uitsluitend redactie
020-6276275

Aan dit katern werkten mee:

Tamarah Benima (hoofdredacteur)
Brigitte Tillema (eindredacteur)

Loes Gompes
Bart Kiene
Hans Warmerdam

Ontwerp voorplaat
Eli Content

Vormgeving
Gaby van Ineveld

Fotografie
Jaime Halegua

Advertentie-aquisitie
H.M. Krebs - Telefoon
020-6720509/6795503

Het NIW wordt uitgegeven door de Stichting Nieuw Israelietisch Weekblad

De Haan: kampioen der tegenstellingen

Het is 1924. Jacob Israël de Haan, de 'Dichter van het Joodse Lied', wordt vermoord in het heilige land door joodse hand. Het is 1998. Dana International, de transseksuele Israëlische winnares van het Eurovisie Songfestival, opent de Gay Games in Amsterdam. De eerste is door de organisatoren tot huisdichter uitgeroepen door zijn regel 'Naar vriendschap een mateloos verlangen' te gebruiken als leidraad voor het sport- en cultuurevenement. De tweede belichaamt de theatrale en vulgaire kant van de homoscene, die deze deels geëmancipieerde, deels naar emancipatie strevende groep ook heeft. De Haan en Dana - driekwart eeuw zionistische geschiedenis in Palestina/Israël in een tamelijk bizar soort kortsluiting gevat, in Amsterdam. De Haan zou er als geen ander een qua stijl ironisch commentaar op hebben gegeven. Maar het is nog niet zo eenvoudig je voor te stellen wat hij van de Gay Games, c.q. Dana International zou hebben gevonden.

Dana liet het mes zetten in eigen lijf om van identiteit te veranderen. De Haan pijnigde zichzelf om het conflict op te lossen tussen zijn hartstocht voor leden van het gelijke geslacht en zijn even grote hartstocht voor een God die van deze vorm van liefde, althans de seksuele uiting daarvan, in niet mis te verstane woorden gruwet.

Zijn werk is nog steeds verbluffend modern door de eerlijke observaties.

Alles in De Haans leven hangt van tegenstellingen aan elkaar. In de streng orthodoxe wereld is homoseksualiteit onbespreekbaar. Maar toen De Haan in 1924 werd vermoord door, naar later bleek, zionisten, werd hij door duizenden (ultra)orthodoxen naar zijn graf op de Olijfburg vergezeld. Tot op de dag van vandaag is hij hun kampioen. Sjlomo Nakdimon, die ontdekte dat Israëls eerste president, Jitschak Ben Zwi, waarschijnlijk de opdracht gaf om De Haan uit de weg te ruimen, veronderstelt dat de orthodoxen niets wisten van de 'tegennatuurlijke' verlangens die De Haan op onnavolgbare wijze omzette in gedichten.

Bijna 120 jaar geleden, in 1881, werd de zoon van een voorzanger geboren in Smilde. Maar drie andere Nederlandse plaatsen figuren sterker in zijn leven. Zaandam, waar hij opgroeit in een gezin waartoe ook zijn zuster Carry van Bruggen behoorde. Haarlem, waar hij wordt opgeleid tot onderwijzer. En Amsterdam, waar hij les geeft op een basis-

school, jurist wordt en promoveert, met Johanna van Maarseveen trouwt, als redacteur van Het Volk bijdragen levert voor de kinderpagina. Amsterdam waar hij de arts/schrijver Arnold Aletrino hem ervan overtuigt dat homoseksualiteit geen ziekte is, waar hij de joodse levenswijze opgeeft om hem later in zijn leven weer op te pakken, waar hij zich aansluit bij de orthodox-zionistische beweging.

In 1904 weet hij, amper 23 jaar oud, een schandaal te veroorzaken met *Pijpelijntjes*. De homo-erotiek wordt erin beschreven of het de normaalste zaak van de wereld is. Wat het niet was en voor grote delen van de wereld nog steeds niet is. In 1908 verschijnt *Pathologieën*, dat veel minder ophef teweeg brengt. Met zijn dichtbundel *Het Joodsche Lied*, waarvan in 1915 het eerste deel en in 1921 het tweede deel verschijnt, verwerft De Haan zich een definitieve plaats in de Nederlandse en Nederlands-joodse letteren.

Bij de verschijning van die laatste bundel was De Haan al twee jaar uit Nederland weg. Drie jaar later werd hij vermoord. In de zionistische pers en in zionistische kringen werd jarenlang een hetze tegen hem gevoerd, waarbij openlijk werd gezegd dat er bloed moest vloeien. De Nederlandse jurist, die les gaf aan de rechtsschool in Jeruzalem, en voor het Algemeen Handelsblad een feuilleton schreef over het dagelijks leven in Palestina, had zich de gram van de zionisten op de hals gehaald omdat hij de woordvoerder en advocaat werd van de oorspronkelijk joodse bevolking in het land, die zich had verdedigd in de Agoedat Jisraël. De Haan stoorde zich aan de onverdraagzaamheid van de politieke zionisten, die het bijvoorbeeld bestonden om belasting te laten heffen op matzes. Een gehate maatregel die zo van antisemitische autoriteiten afkomstig had kunnen zijn. De oude 'jijsoev' was eerder dan de seculiere zionisten naar het heilige land gekomen, uit religieuze motieven. Zij was tegen het politieke zionisme dat een eigen staat wilde, omdat de messias zelf in zo'n verlossing van het joodse volk niet de hand zou hebben. De streng orthodoxen hadden - omdat zij er langer woonden - ook een veel betere band met de Arabische bevolking dan de politiek zionisten.

Jacob Israël de Haan, die als fervent politiek zionist naar Palestina was gekomen en tot 1922 lid was van hun kringen en daarbinnen actief was, kreeg geleidelijk aan oog voor de belangen en verlangens van de (ultra-)orthodoxen en Arabieren. In

dat opzicht kan hij bijna als modern worden gekenschetst. Zijn 394 reisbrieven getuigen ervan dat hij een man is die zo scherp observeert en zo eerlijk is in het onderkennen van wat hij ziet, dat ze verbluffend toegankelijk zijn. Het lijkt alsof er in de 74 jaar sinds zijn dood nauwelijks iets is veranderd. De conflicten zijn dezelfde, de protagonisten dezelfde, de belangen en verlangens dezelfde.

Modern was De Haan ook in de eerlijkheid waarmee hij worstelde met de tegenstelling tussen seksuele en joodse-orthodoxe waarden. De schier onmogelijke opgave om daarvoor een oplossing te vinden, pakte hij ook modern aan: als God hem als homo had geschapen, moest die homoseksualiteit ook wel 'van God' zijn.

In onze tijd heeft de combinatie homoseksualiteit en mystiek prachtige poëzie opgeleverd, getuige het werk van Gerard Reve. Jacob Israël de Haan gaat hem daarin voor. Ook bij hem heeft de liefde voor mannen, de liefde voor God en een vernietigende innerlijke strijd tot een poëtisch oeuvre geleid dat tot het beste van de Nederlandse literatuur wordt gerekend. Met al die elementen: orthodox, zionist, anti-zionist, homo, dichter, moord, is het eigenlijk begrijpelijk dat hij tot op de dag van vandaag inspireert en intrigeert. TB

de eerste reis

BERUSTING

In dit spel van wind en water
Schouw ik peinzend heel den dag.
'k Vraag niet meer naar toen en later.
Ik draag wat er komen mag.

VERLEIDING

Ik sluit mijn raam. Laat mij niet hooren
O, Zee van Napels, uwe stem.
Want luisterend ben ik verloren
Voor mijne Stad, Jeruzalem.

ZIEL EN ZINNEN

Het Oogenblik zoeken mijnen zinnen.
En mijne Ziel zoekt de Eeuwigheid.
Van dat mijne dagen beginnen
Martelt mij deze strijd.

DE ZEEMEEUW

En als ik dan een zeemeeuw was,
Die wiekt zoo vrij langs de ongebonden baan,
Op vleugels spits, den snellen wind te ras
Zoude ik dan den Dood ontgaan?

VERLEIDING

Ik zat aan dek in het Gebed gebogen,
Hij kwam met lach en vraag tot mij.
Al wat geen man uitspreekt lachte in zijn oogen.
Ik zuchtte en legde het gebed op zij.

'ROSE CASTLE'

Hier is mijn land. Maar 'k volg uw wijde wegen,
Schip, dat mijn schip was, over verre baren.
God geef u goed getijde en rijke zegen,
Aan vracht en voere u veilig door gevaren.

Geuren hebben mijne beste genegenheid, in veel meerdere mate dan de fraaie letteren en de fraaie muziek. De menschen in het groot weten weinig van geuren af. Zij achter haar niet hoog. De wijze, waarmede men de geuren verdeelt is grof, in veel meerdere mate dan de wijze waarmede men kleuren en klanken verdeelt. Ik weet het beter, en ik ken voor mij eene nauwlettende schaal van geuren met verdeelingen en onderverdeelingen, even goed als eene schaal van klanken of een toonschaal.

De geuren, die voor mij eene sterke behoefte bevredigen, zijn niet altijd die, welke men in het algemeen aangename geuren noemt. Zeer geraakte ik zelf verrast, toen ik in het afgelopen zomerhalfjaar bemerkte, dat de geur van heete en bezweete onderkleeders eene zenuwachtige bekoring voor mij had, die mij tot tranen bewoog en tot een weemoedig nadenken over

mijn verlopen leven stemde. Meer dan gewoon heb ik van die geur toen genoten.

Gedurende dit winterhalfjaar geniet ik zeer van de geur van het verwaarloosde hoofd vol zeere zweren van eene straatmeid, die bij mij in de school is. Daarom jaag ik haar niet uit. Tijdens langdurige dagen ruik ik veelal aan dat verschrikkelijke, afschuwelijk-heerlijke hoofd, zoodat ik mij zeldzaam versterkt gevoel, zodat ik goed genoeg leven kan.

Eene klank wekt naast haar geluid vele malen tevens kleur of geur. Eene kleur wekt soms geuren. Maar eene geur wekt nooit eene klank en nooit eene kleur, maar wel eene andere geur.

Gepubliceerd in 'Ontwaking' (Nieuwe reeks) 8 (1908), nummer 8/9 (Oogst/september). Overgenomen uit de bibliofiele uitgave 'Jacob Israël de Haan in Proza. Fragmenten'. Uitg. LM, Amsterdam, 1994

Geuren

DEZE MAAND ZIJN WIJ SPORTIEVER DAN OOIET.

De opmerkelijke Alfa 145 en de karaktervolle Alfa 146 onderscheiden zich in alles. In vormgeving, in rijplezier, in veiligheid en uitrustingsniveau dat nog eens verhoogd wordt door het zeer aantrekkelijke, tegen geringe meerprijs leverbare, Safety of Comfort pakket. Bovendien zijn wij nu zo sportief u voor uw huidige auto een inruilprijs te bieden van minimaal f 1000,- boven de ANWB/Bovag koerslijst of u een verrassend financieringsaanbod te doen waarbij u geen rente verschuldigd bent gedurende een periode van maximaal 24 maanden.

Alle reden dus voor een uitgebreide kennismaking met de Alfa 145 en de Alfa 146, want deze maand zijn wij sportiever dan ooit. Alfa 145 v.a. f 29.950,-, Alfa 146 v.a. f 31.750,- incl. BTW/BPM excl. kosten rijklaar maken.

Safety pakket:

- ABS
- airbag passagier
- mistlampen
- wasinstallatie koplampen

Comfort pakket:

- Airconditioning
- in hoogte verstelbare bestuurdersstoel
- hoofdsteunen achter
- afstandsbediening centrale deurvergrendeling

AUTOBEDRIJF FA. SPRING IN 'T VELD C.V.

OOSTEINDERWEG 335-339, AALSMEER. TEL. 0297-324696

Cuore Sportivo

De Haan en Aletrino: een monsterverbond

Over twee schrijvers die ieder hun eigen rol speelden bij het acceptabel maken van homoseksualiteit.

DOOR BART KIENE

Het Sarphatipark. Dwars door het bosgedeelte aan de Ceintuurbaan loopt een pad van meer dan twintig meter. Bewoners uit de Pijp laten er overdag hun hond uit en rusten daarna uit op de banken. 's Nachts is het een 'cruising area' voor homoseksuele mannen. Uit de Spartacusgids: 'Amsterdam has earned the title of the gayest capital in Europe. Cruising: Sarphatipark busy at night'. Uit de MaGAYzine: 'Gooi je condooms of tissues in de afvalbak'. 's Middags zitten er oudere buurtbewoners op de banken. Af en toe stappen er mannen uit de struiken. De buurtbewoners interesseert het niet, ze praten over ouder worden en het ziekenhuis.

In de vorige eeuw begon men met de bouw van het Sarphatipark, midden in de Pijp, die met zijn uitgerekte straten de achtergrond vormt voor de roman *Pijpelijntjes* van Jacob Israel de Haan. Het zijn lijntjes, schetsen. Aan het begin van de roman zijn de hoofdfiguren Sam en Joop op zoek naar een kamer. „Toen in de St. Willibrordusstraat... daar was wat... op 29 in 't huis... gemeubileerde kamers te huur. Ik wou wel even de kamers zien.” (...) „... uit de benedendiepte van een souterrain scherpte kleinhondjesgeblaf op, ruw overdaan door gebas van een grote. Stil Hec... stil Zus... An, hou de beste vast... dat benne onze honden m'neer, maar u zal d'r helemaal geen last van hebben, ze kommen nooit boven.”

„O, maar ik hou juist veel van honden.”

De kamer was groot en luchtzaam.

„Hoeveel is 't? Achttien gulden voor u tweeën, dat's gewoon.”

Het woord 'gewoon' slaat op de huur. Dat er twee mannen op een kamer willen wonen interesseert de hospita juffrouw Meks niet. Joop is van nature homoseksueel. Sam geeft zich wel over aan homoseksuele handelingen. Af en toe slaat Sam Joop flink. Sam heet eigenlijk Arnold, door zijn donkere huid werd hij door een patiënte eens voor neger aangezien, vandaar de bijnaam.

Peter Yvon de Vries etste De Haan voor de uitgave 'De bloemen en de brief'

„Zeg Sam, ik heb zo bar gesjouwd, geef me 'n zoen.”

„Nee, hoor... neem d'r maar een als je zin hebt.” (...)

En over het bruine gezicht van Sam boog ik me heen. Met een verende borstbuiging boog hij op en gaf me een slag tegen mijn ogen aan, dat wit licht, geelwit voor mijn gezicht opfel-

wennend aan hun grover doen en spreken, en beter tevreden met dit leven.”

De vrouw van Sam verdwijnt met de slotzinnen: „Joop... ik ga bij je weg.” „Zo... waarheen?” „In betrekking... ik heb 'n betrekking gekregen in een huis op de Spuistraat.”

Tweëntwintig jaar is de figuur

Dat twee mannen op één kamer willen wonen, interesseert juffrouw Meks niet.

de. „Daar... daar... Godschristis, zeg.”

Sam trouwt met Tonia, een gewezen hoer. Ze komen bij Joop in huis wonen. Sam wordt bedlegerig en sterft.

„En nu leefde ik kalmvermoeid 't gewone huisleven met de anderen mee, helemaal met hen op en neergaand in gewone dagelijkse levning. Aan hun tafel at ik, langzaam aan-

Joop in het boek, net als De Haan zelf toen het boek verscheen. Hij was onderwijzer in de Pijp, woonde in de Willibrordusstraat nummer 29, hetzelfde adres waar hij ook zijn roman situeert.

Jacob de Haan (toen nog zonder Israël) met als roepnaam Joop, is lid van de S.D.A.P. en heeft zich van zijn ouderlijke orthodox-joodse milieu

verwijderd. Hij is op 31 december 1881 te Smilde geboren. Zijn vader Izak de Haan was gazzan en godsdienstonderwijzer. Zijn zuster heette Carolina Lea en werd later beroemd als Carry van Bruggen. Op zijn veertiende ging Jacob naar Haarlem naar de Rijkskweekschool voor onderwijzers. Daar sloot hij zich aan bij het socialisme. Van P.L. Tak, hoofdredacteur van het socialistische dagblad Het Volk, kreeg hij een baan als letterkundig medewerker van Het Zondagblad. Hij bestierde de kinderrubriek. Het verbaasde de collega's op school dat meester De Haan soms in korte broek en in hemdsmouwen kwam lesgeven, en het verbaasde de collega's van de krant dat De Haan met jongens correspondeerde en hen uitnodigde voor reisesjes waar slechts voor de vorm ook een enkel meisje werd meegevraagd.

Tak, die veel in zijn jonge medewerker zag, stelde hem voor een jongensboek te schrijven. Dat werd *Pijpelijntjes*, opgedragen aan Arnold Aletrino - criminoloog, arts, schrijver van Portugees-joodse afkomst, een donkere verschijning, door zijn vrienden Sam genoemd en getrouwd met Rachel Mendes da Costa. Aletrino vond het onjuist kinderen op de wereld te zetten. „Er bestaat geen echt geluk we kunnen hoogstens spreken van afwezigheid van ongeluk.” Op 13 november 1897, ze wonen dan aan de Weteringschans 41, pleegt Aletrino's vrouw zelfmoord. Ze is seksueel verwaarloosd en kinderloos. Aletrino was schrijver van de roman *Bertha* en van prachtige verstikkende verhalen over zijn vak als arts in het Binnen Gasthuis waar hij tbc-patiënten moest verplegen. Hij vertelt over de ontoereikendheid van een arts die zich geplaagd ziet voor patiënten die zowat allemaal doodgaan. Er zijn nog geen medicijnen tegen TBC. De vergelijking met aids maakt zijn verhalen nu nog schrijnender. Ze zijn de moeite waard om te worden gelezen.

Aletrino verrichtte baanbrekend werk voor criminelen, prostituées en het uranisme. Het woord uranist heeft met urine niets te maken. Er zijn verschillende definities:

1. Uranisten, genoemd naar de planeet Uranos, outsider.

2. Aletrino: „Aphrodite Urania is geworden zonder moeder, uit het zeeschuim dat opspatte rond het geslachtsorgaan van Uranos, dat door Kronos, den jongsten der titanen, was afgesneden en in zee geworpen. Eros Urania is de liefde waaraan geen vrouw heeft deelgehad, de liefde van mannen tot mannen.”

vervolg op pagina 11

aankomst

LEEGTE

Londen, Parijs, Napels, het rijke Rome. Langs zooveel wegen ben ik hier gekomen. De ziel vraagt, wat zoo rijke tocht haar liet. Een leegte, die zich nooit verzaagd ziet.

KLAAGMUUR

Mijn lippen kussen en mijn handen streelen
De steenen eeuwen van den Tempelmuur.
Verheug u weer. Eerste Zonen van velen
Keer ik tot u in dit gezegend uur.

KLAAGMUUR

Ik leg mijn handen vol herinneringen
Tegen de steenen van den eeuwigen Muur.
Dat hun heilige heugenis verdringe
Het heilloos heugen van zoo menig uur.

JAFFAPOORT

Mijn zingend Hart: wat is er mooier
Dan de Poort van Jeruzalem.
Waar in de zon een schalken schooier
Een liedje zingt met een verloren stem.

RUST

Ik heb gezegd, wat ik te zeggen had.
Nu rust mijn Lied. En ik geniet den Vrede,
Van mijne kleine woning, van de Stad,
Van de gebeden.

DWAALTOCHT

Ik ga hier door een dwarreling van kleuren.
En ga de wegen, die mijn voeten gaan.
De uren verdwijnen. Er kan niets gebeuren.
Ik ben van vreugd en droefenis ontdaan.

Magen David Adom

uw steun waard

en na de vakantie heeft U tijd voor goede werken!

Stichting Magen David
Adom Nederland
Postbus 34
3155 ZG Maasland

giro 36 49 483
bank 33.62.54.067

מגן דוד אדום

Het MDA geeft medische hulp in geheel Israel

U laat het MDA levens redden!

Belangrijke kroniek

Historica Giebels droomt van een integrale uitgave van de reisbrieven.

DOOR TAMARAH BENIMA

Ludy Giebels

FOTO: JAMME HALEGUA

Z e werkt al weer jaren als archivaris voor het Hoogheemraadschap van Rijnland. Maar eind jaren zeventig, begin jaren tachtig verwierf Ludy Giebels zich naam met artikelen over Jacob Israël de Haan in het wetenschappelijke tijdschrift *Studia Rosenthaliana* en met de bundel *Jacob Israël de Haan, correspondent in Palestina 1919-1924*. In dat boek, uit 1981 (feitelijk een kwartaalschrift van het literaire tijdschrift *De Engelbewaarder*), bracht ze dertig van de 394 reisbrieven samen die De Haan vanuit Palestina voor het Algemeen Handelsblad heeft geschreven. Met een inleiding.

Herhaaldelijk zegt ze: „Het is al weer zo'n tijd geleden, ik zit er niet meer zo goed in,” maar dat is niet helemaal waar. Giebels' droom is om nog eens een half miljoen gulden te krijgen van een goede gever - individu of instelling - om alle reisbrieven geannoteerd en wel te kunnen uitgeven. Ze zou er graag na haar vervroegde pensionering aan werken. Het zou een literair, historisch, cultureel monument worden voor de man uit Smilde en Zaandam, die een vol-strekt uniek tijdschrift schreef van het dagelijks leven in Palestina in een cruciaal tijdschrift. „Het is een soort middeleeuwse kroniek, waarin je van dag tot dag kunt lezen wat er gebeurt. Je leert de mensen kennen die worden beschreven en gaat met ze meelevend. Zoals in *Het Bureau* van Voskuil, dat uiteindelijk tienduizend bladzijden zal beslaan. Waarom zou een uitgave van ruim tweeduizend bladzijden reisbrieven dan niet mogelijk zijn.”

„Ik ken geen Nederlandse schrijver, die op zo veel verschillende groepen impact heeft,” zegt Giebels bijna verwonderd, de blauwe ogen achter een felblauwe bril, die een liefde voor schoonheid verraadt bij de bedachtzame historica. „Het is bizar. Nu nog heeft hij invloed op de homoseksuelen, de orthodoxen en de juristen. Op het homo-monument bij de Amsterdamse Westerkerk staat de dichtregel 'Naar vriendschap een mateloos verlangen', dat door de Gay Games in veranderde vorm als motto wordt gebruikt, de Satmarer rebbe wilde in 1994 een bezoek brengen aan zijn graf op de Olijfberg en datzelfde jaar kwam er in Nijmegen een bundeling uit van zijn juridisch werk. Om nog maar te zwijgen van de feuilletons, de reisbrieven. Kees Lekkerkerker, die een *Verzameld Werk* van De Haans gedichten bezorgde, heeft uitgerekend dat alle reisbrieven samen zo'n 2500 pagina's tekst opleveren, in druk. Het is een kroniek die historisch en literair heel belangrijk is. Zo interessant, zo raak, zo gevoelig. De hele De Haan vind je in de feuilletons samengebond. De problemen van nu in het Midden-Oosten zie je minutieus beschreven in die vijf jaren toen er nog kans was op een vreedzame samenleving tussen joden en Arabieren.”

Giebels stuitte op De Haan door haar proefschrift over de zionistische beweging in Nederland. Nog altijd een standaardwerk. „Ik ben erg aangetrokken geweest door de tegenstellingen in die man. Dat onverwoestbare rechtvaardigheidsgevoel, zijn intelligentie, zijn ontzettende emotionaliteit, en ook dat hij kennelijk tot een hoog niveau van abstractie in staat was. Jaap Meijer (de biograaf van De Haan, tb) duidt De Haans gedrag om zich dan voor de

ene zaak, dan voor de andere in te zetten als negatief, maar ik zie die steeds andere keuzen als de uitkomst van zijn vermogen te abstraheren. Hij waagde zich in allerlei situaties en onderscheidde daarin heel precies wat er zich afspeelde.” Maar Giebels is niet blind voor de „toch ook geme-

'De biografie van Jaap Meijer is zo vals als maar kan'

ne trekken in zijn karakter” en voor het vermogen dat De Haans had om „mensen tot het uiterste te tergen.” Als voorbeeld noemt ze de verwikkelingen rond de sleutelroman *Pijpelijntjes*. De schrijver/arts Arnold Aletrino die opkwam voor homoseksuelen, was diep geschokt omdat hij er omverbloemd in werd geportretteerd.

Als ander voorbeeld noemt Giebels De Haans strijd tegen de onverdraagzaamheid van de zionisten. „De Haan legde heel oncomfortabel de vinger op de wondplekken. Hij is niet voor niets vermoord. Anderen, die in hun opvattingen niet veel van hem verschilden en ook pleitten voor toenadering tot de Palestijnse bevolking, zoals Jacobus Kann en Siegfried van Vriesland, maar het wat kalmer aan deden, zijn altijd gerespecteerd gebleven.”

Anders dan velen die over De Haan schreven ziet ze de dichter/schrijver/journalist trouwens niet in de eerste plaats als pleitbezorger van de Palestijnen. „Volgens mij was hij veel actiever in de weer voor de oorspronkelijke, streng-orthodoxe bevolking, die sterk gekant was tegen de schepping van een zionistisch opperrabbinat. Ten eerste zagen de streng orthodoxen een opperrabbinat als een onjoodse instelling en ten tweede zouden er in een Palestijns opperrabbinat ook zionisten zeggenschap hebben, van wie velen seculier waren.”

Het beeld van De Haan als iemand die zich al snel na zijn aankomst in Palestina in 1919 onmogelijk maakte, anti-zionist werd en een sociale out-

cast, klopt van geen kant. Het beeld komt uit de biografie van Jaap Meijer: *De zoon van een gazzen. Het leven van Jacob Israël de Haan, 1881-1924*. „Het merkwaardige is dat De Haan in praktisch alle memoires van mensen die tegelijkertijd met hem in Palestina woonden voorkomt. In 1920 werd hij als advocaat de rechtse zionistische leider Jabotinsky toen die met negentien anderen werd gearresteerd. De twee waren eigenlijk collega's van de rechtsschool, waarvan Jabotinsky een der oprichters was.”

Dat De Haan ook als woordvoerder van de streng orthodoxe, 'oude', niet-zionistische joodse bevolking van Palestina optrad, die zich in de Agoedat Jisraeel had verenigd, betekent helemaal niet, heeft Giebels meermalen betoogd, dat hij zich spoedig van het zionisme afkeerde. Hij bleef lid van zionistische organisaties tot 1922. Maar waar hij tegen streed was de onverdraagzaamheid van de zionisten niet alleen tegen de Arabieren, maar ook tegenover de orthodoxen die het seculiere zionisme niet zagen zitten.

Kétef-Merierie is een kwaadwillige en Aziatische duivel. Hij woont in Askalon, maar door middel van zijn alomtegenwoordigheid, weet hij in alle landen aan alle mensen te komen, die hij voor de verzadiging nodig heeft van zijn grillen, die scherp zijn. Hij martelt mij zoo. Kétef-Merierie speelt met mijne oogen, zoodat zij woest worden, zoodat zij dingen zien, die anders volkomen onzichtbaar zijn. Hij verbijstert mijne ziel en al hare zinnen, totdat ik de meest eenvoudige wegen door het leven niet meer weet. Hij omwikkelt mijn lichaam van mijn hoofd tot aan mijne voeten. Ik proef, fel en bedwelmend, zijn mond op mijn mond. Dan haat ik hem niet, maar ik haat hem sidderend, maar ik baait de verbijstering van hem geraak.

In mijne vroegere jaren leefde ik lichtvaardig en ongeloofig in huis bij eenen ouden man, die meer wist. Hij kende Kétef-Me-

De laatste namen het hem vooral kwalijk dat hij geen gesloten front met hen sloot tegenover de niet-joodse autoriteiten, maar de vuile was buiten hing, tot in de Engelse boulevardpers toe. „En hij deed dat heel scherp.”

Ook het beeld dat Meijer schetst van die strenge orthodoxie en de Agoedat Jisraeel met wie De Haan zo innig was verbonden, klopt van geen kant. „Mijn tragiek is dat mijn artikelen in de *Studia* zijn verschenen, terwijl iedereen die iets wil doen over De Haan naar Meijers boek grijpt.” Giebels oordeelt vernietigend over Meijers biografie. „Het boek is zo vals, zo vals als een boek maar vals kan zijn. Meijer was een erudiet man, maar net als in zijn andere boeken slaat hij de plank mis, omdat hij de joodse geschiedenis helemaal vanuit het joodse standpunt schrijft en vergete dat er een niet-joodse wereld is die joden beïnvloedt. Bewust of onbewust zet Meijer De Haan en de Agoedisten neer als wereldvreemd, terwijl als je naar de realiteit kijkt, ziet dat de orthodoxen niet alleen leefden van de bedeling, maar der er ook veel beroepsbeoefenaars bij zaten, onder andere kooplieden met internationale contacten, en dat ze gelijk hadden dat ze niet wilden worden onderworpen aan een organisatie die ook seculier was.”

Exit Meijer. Nu nog zijn homoseksualiteit. Giebels: „Het knappe is dat De Haan in *Pijpelijntjes* homoseksualiteit als een gewoon natuurverschijnsel behandelt, terwijl in die tijd homoseksualiteit in romans als een emancipatiethema figureerde.”

Wat het seksuele leven van De Haan betreft: „Ik betwijfel of De Haan veel actieve contacten met jongens heeft gehad. Nu is het normaal dat je je seksuele driften kunt uitleven, in die tijd hadden veel mensen seksueel onaanvaardbare gedachten en onderdrukten ze die. Ik kan me niet goed voorstellen dat iemand die zo orthodox was bevlogen, het veel heeft gedaan. Hij zal wel eens een jongetje in de bil hebben geknepen, maar ik denk dat hij zijn gevoelens sublimeerde in de *Kwatrijnen*.”

Een anecdote. De Haan woonde enkele tijd in het zogeheten Herzl-huis in Jeruzalem. Giebels zocht het huis op. „Het was zo'n merkwaardige emotie. Beneden was een drogisterij met van die ouderwetse vitrines en platen met reusachtige insecten als reclame voor een gifmiddel. Een vrouw met de verwoeste schoonheid van een Simone Signoret stond in de winkel, mevrouw Stern. Zij vertelde me dat haar vader wel eens bij De Haan op schoot had gezeten en dat haar grootvader dat niet wilde hebben. Ik denk dat De Haan wel eens heeft gefriemeld.”

Ze besluit: „Ik vind zijn homoseksualiteit niet zo belangrijk, behalve dat hij erdoor werd getekend.” ■

Kétef-Merierie

rerie in al zijne verschijningen. Wij liepen over een plein, dat breed was, vol boomen. Zij waren oud geworden in den laten tijd van het jaar en zij lieten hunnen bladeren vallen in den wind, die er mede wervelde. Eene hoop van bladeren draaide snel rond, zonder dat één blad loswoei. Zij bewogen in eenen vreemden wind.

De kundige en geloovige man zeide, dat dit Kétef-Merierie was, zoodat wij voorzichtig moesten zijn. Toen lachte ik om zijne kennis en om zijn geloof en ik traptte door de bladeren heen. Toen voelde ik een nekslag en een kaakslag. Daarna wist ik, wie Kétef-Merierie was en daarna wórd ik volkomen door hem bezeten, wanneer hem dat aangenaam is.

Gepubliceerd in *De Nieuwe Gids* 23 (1908), deel II, nummer 11 (november). Overgenomen uit de bibliofiele uitgave *Jacob Israël de Haan In Proza. Fragmenten*, uitgever LM, Amsterdam, 1994.

onrust

LENTEWIND

De wind kust mijne wangen. Mijn mond kust blij den wind. Weg waait al mijn verlangen Zoo rustig als een kind.

LENTE-AVOND

Onrust en bloei. De lente lokt. De lente, Met mild gefluister door het avond-uur. De herdersknapen keeren naar hun tenten. Of liggen onrustig voor 't spelend vuur.

RUSTLOOS LIED

God: waarom zendt Ge mijn rustelooze zangen, Die mij storen diep in onze gebeden? Ontbindt mij van al mijn verlanggen, En geef Uw vrede.

JERUZALEM

In Amsterdam was het een heilige Stad Hier is het een stad vol geheime straten. Een driftig volk van verleidelijke Maten. 'k Heb steeds schoonheid meer dan heiligheid liefgehad.

WANHOOP

Jeruzalem: moet ik U dan verlaten, Gij, die de pracht waart van het Joodsche Lied. Ik dwaalde doelloos door uw dorre straten En vond uw vroomheid niet.

ONRUST

Is mijn hart uitgeleden? Is gezongen mijn lied? Neen, neen: Ik vind geen vrede. En rusten kan ik niet.

ONRUST

Wanneer de vromen zijn gegaan, De Tempelmuur alleen blijft staan, Geen man meer weent, geen vrouw de steenen kust, O, God, mijn God, dan vind ik nog geen rust.

VERLANGEN

Mijn onrust drijft mij. Wat zoude ik weer gaarne Knaap zijn in het lage land langs de Zaan Of weer in Haarlem, waar boven het Spaarne Nu zeker schooner sterren staan.

Tussen ziel en zinnen

De Haans worsteling met vroomheid.

DOOR HANS WARMERDAM

In de eerste helft van deze eeuw is het maatschappelijk taboe op homoseksualiteit zo groot dat er in alle toonaarden over wordt gezwegen: de liefde die zijn naam niet durfde noemen, ook wel de 'stomme zonde'. Voor wetenschappers die zich met seksualiteit bezig houden is homoseksualiteit een ziekelijke aberratie. Angst voor ontmaskering noopt kunstenaars ertoe op subtiele wijze met woorden, beelden of thema's een sfeer op te roepen die voor gevoelsgenoten direct herkenbaar is, maar voor buitenstaanders verborgen blijft. Om die reden hanteren dichters in hun poëzie vaak het seksneutrale 'jij'. Zo niet Jacob Israël de Haan. Als geen ander doorbreekt hij in zijn proza en poëzie het zwijgen dat op homoseksualiteit rust, hoewel dat geenszins betekent dat hij met zijn gevoelens uit de voeten kan. Hij spreekt zelf over zijn 'zieke zinnen'.

Kwatrijnen, dat De Haan tussen 1919 en 1924 schrijft, laat zich lezen als een dagboek. Hoewel de gedichten ongedateerd zijn, geven zij de worsteling tussen geloof en gevoel duidelijk weer. Schoonheid en zinnelijk genot, beide uiterst vergankelijk, staan tegenover God en vroomheid, het eeuwige. Om met De Haan te spreken staat „het Grieksche ideaal van schoonheid tegenover het Joodsche ideaal van vroomheid.” Die schoonheid is de schoonheid van jongemannen, die met hun jeugd bij oude mannen gevoelens van bewondering en verlangen oproepen. De (lichamelijke) liefde tussen een oude en een jongere man was bij de Oude Grieken geen taboe. Deze pedagogische Eros vormt een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van de jongen tot man. In De Haans gedichten nemen Arabieren de plaats in van Grieken.

Voor joden is de lichamelijke liefde tussen twee mannen verboden. De joodse wet laat daarover geen misverstand bestaan: de seksuele daad tussen twee mannen is een toewa (gruwel), een doodzonde. Sinds mensengeugen wordt daarover onder meer de passage daarover uit Leviticus drie keer per jaar voorgelezen - twee maal tijdens de jaarlijkse cyclus van het lezen van de Tora en op Jom Kippoer.

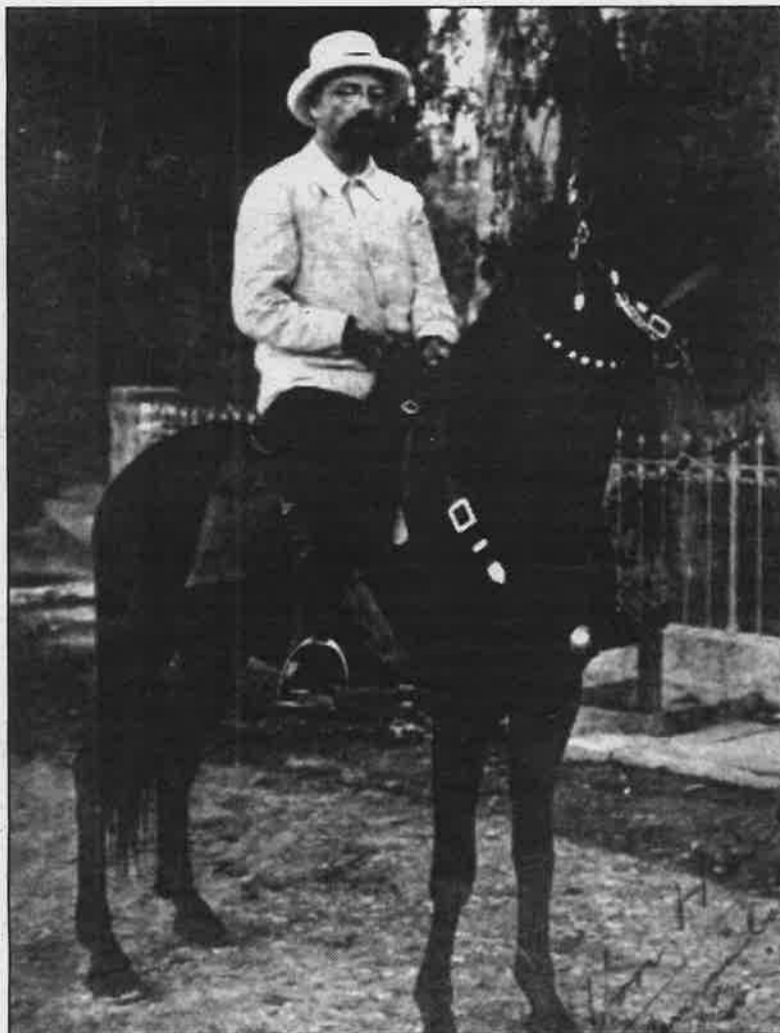
Als De Haan in 1919 naar Palestina reist, doet hij dat niet uitsluitend als zionist, maar ook als gelovig man. Hij heeft zich opnieuw tot de orthodoxe bekeerling en is vastbesloten de zonde achter zich te laten. Jeruzalem, daarvan is hij overtuigd, zal zijn lijden beëindigen. „Langs lusten heilig en onheilig/ Voert Zijne Liefde mij naar Jeruzalem heen.” (Berusting)

Niets blijkt echter minder waar te zijn, het lijden blijft, onafhankelijk van Amsterdam of Jeruzalem. „Ook hier ben ik de diep-gekwelde mensch. / Mij martelt het raadsel en zijn onthulling. / Wat baat mijn mateloos hart de vervulling? / Altijd, altijd, drijft mij een stouter wensch.” (Jeruzalem)

Lijkt zijn overgave aan het geloof in eerste instantie de oplossing te zijn, uiteindelijk verlangt hij naar zijn vroegere 'onjoodse' leven. Tijdens een Pesach, bij uitsteking het feest van de vrijheid, dicht De Haan: „O, God, waarom heb ik vrijheid verlaten? / Voer mij tot den ongewijden wijn weer.” (Paasnacht)

Gods vrijheid binnen het raamwerk van de halacha knelt. De Haan verlangt naar ongebondenheid en onwetendheid. „In ongebondenheid zijn zij ontvangen. / In ongebondenheid wekken zij weer. / Mij martelt staag het gebonden verlangen. / Wat baat mij de zede en wat baat mij de eer?” (Herders)

Zonde is immers geen zonde als

De Haan te paard in Palestina, tijdens zijn reis met Adil Effendi

men er geen weet van heeft. „Zij weten niets van zeden en van zonden. / En niets van onze gebonden eer.” (Zwerfers)

Voor De Haan zijn de Arabieren het voorbeeld van mannen die niet gebukt gaan onder het juk van de religieuze voorschriften en gelukkig zijn. „Zij weten niets van wroeging en gebeden. / (...) / Land en leven liggen voor hen open gelijk een tuin.” (Arabisch ruiters).

Niet als Lawrence van Arabië wordt De Haan op een romantische manier aangetrokken tot de vrije Arabieren, die in een mannenwereld leven waar intieme vriendschappen nog niet verdacht lijken te zijn. Een

Het bloed beeft schaamteloos door mijn leden.” (Kol Nidre)

De Haan dicht over de schoonheid van naakte zwemmers, over gebruide Bedoeïenen, Arabische herders. Hij is een man van middelbare leeftijd die terugverlangt naar de jeugd. Hij worstelt met het ouder worden, met zijn leven, zijn lusten, zijn lijden. Hij heeft, zoals hij eerder dichtte, 'naar vriendschap zulk een mateloos verlangen'. Wijn en kortstondige momenten met mannen moeten vergeetheid brengen. „Oovral vind ik wel wijn en vrije Maten, / En zingt mijn Lied zijn wijs.” (Bont leven) „En toch zal ik u weer van den wijn schenken. / En met u verloren toch zalig zijn.”

‘Al onze zonden zijn zonden van God’

geletterd man zoekt zijn toevlucht in een wereld waarin weten geen rol speelt. Zijn vriendschappen met Arabische jongemannen, het zich laten portretteren als een Arabier worden niet uitsluitend ingegeven door politieke keuzes, maar lijken het medicijn tegen zijn lijden als homoseksueel. Een medicijn dat de halacha niet voorschrijft. „Ach: al die twijfel. Al dat zeker weten. / Die wroeging door de dagen en den nacht. / Kon ik twijfel en zekerheid vergeten. / Een Arabier zijn, die eet, drinkt en lacht.” (Weemoed)

Kwatrijnen getuigt van de smartelijke pijn die De Haan voelde. „Ik kan wel de Eeuwigheid winnen / Als ik mijzelf verlies. / Maar mijn ziel en gretige zinnen / Schreien, dat ik mij-zelf kies.” (Keuze) De strijd tussen Athene en Jeruzalem, schoonheid en vroomheid, lijkt te worden beslecht in het voordeel van de eerste. „In Amsterdam was het mijn heilige Stad. / Hier is het een stad vol geheime straten. / Een driftig volk van verleidelijke Maten. / k Heb steeds schoonheid meer dan heiligheid liefgehad.” (Jeruzalem)

Dat hij op de vooravond van Jom Kippoer voor zijn gevoelens kiest, onderstreept dit. „Avond: ik keer van de vroomste gebeden. / Daar fluit Machmoed, de stalknaap, diep en zacht. /

(Verleiding)

Kwatrijnen laat, er geen misverstand over bestaan dat er seksuele escapades met Arabische jongemannen - in tweekwatrijnen somt hij hun namen op - zijn geweest: „Zweer mij, dat nog in uw graf uw geraamte / Ons genot sidderend gedenken zal.” (Vriendschap)

Genot, „Niet zoeter zijn de volle zomervruchten, / Dan de verboden vrucht van uwen mond. / Laat hen, die straf van aarde en hemel duchten. / Wij genieten elk uur, wat ieder uur ons zond.” (Verboden genot), en wroeging, „De tastende ontucht van uw teedere handen. / Het duister geur van rozen en van wijn. / Morgen zal wroeging weder wreeder branden. / Maar heden: laat ons zalig zijn.” (Nacht), gaan hand in hand.

Schoonheid en seksueel genot zijn echter tijdelijk en vormen geen antwoord op de onvolmaaktheid van het bestaan dat als een loden last op De Haans schouders rust. „Ik ken de proef van zooveel zachte monden. / Ik ken het zoete en het bedroevend lied. / En dit is 't eind wat ik heb gevonden: / Een leegte die zich nooit verzadigd ziet.” (Leegte) Hij moet schoonheid en vroomheid met elkaar verzoenen of uiteindelijk kiezen.

Het jodendom gaat ervan uit dat

de mens zonder zonde wordt geboren. De mens mag dan wel tot zonde geneigd zijn; hij is eveneens bij machte zich ervan te bevrijden. De mens heeft een vrije wil, kan keuzes maken en is verantwoordelijk voor zijn daden. God is niet alleen rechtvaardig - hij belooft de goede en straft de slechte mens -, Hij heeft tevens een persoonlijke band met ieder mens en grijpt in zijn leven in.

Kwatrijnen getuigt van De Haans persoonlijke band met God. God is de bepalende factor in zijn leven. God leert hem het goede en het kwade. „Gods wil heeft mij goede wegen geleerd. / Zijn wil laat mij de kwaadste wegen gaan. / Door vroomheid en vreugde word ik verteerd. / Veel gebeden, niets weerstaan.” (Gods Wil) Hij bidt vergeefs tegen zijn zondige gevoelens. Hij twijfelt: „Ik smeeke tot U uit mijn diepste ellende. / Schoon ik zeker weet, dat Gij niet bestaat.” (God). Maar blijft God zoeken: „Of God bestaat en of Hij hoort / Het smeeke van mijn machtloos woord, / Of hij siddert bij mijn gewezen / Weet God alleen.” (God alleen)

Het is duidelijk dat hij zich niet kan losmaken van Gods greep op hem. „Wat ben ik zonder God? / Wat is God zonder mij? / Ik duizel het is voorbij. / Ik lijd Jacob lot.” (Gevaar) Zoals aartsvader Jacob met God worstelde, zo worstelt De Haan ook, letterlijk. „Met God heb ik gestreden, / Aan God geef ik mijn lied. / Vreugd, wroeging en gebeden: / Meer heb ik niet.” (Strijd) Maar uiteindelijk trekt God aan het langste eind. „Wie nimmer bitter met God heeft gestreden, / Hij kent de weelde der nederlaag niet, /” (Onderwerping)

En hoewel De Haan niet zonder God kan leven, betekent dat niet dat het pleit is beslecht in het voordeel van het ideaal van joodse vroomheid. „Laat mij niet leven zonder Gods gebed. / Ach: angstig wanklend weet ik niet, / Of Schoonheid of dat Vroomheid redt.” (Schoonheid-Vroomheid)

De Haan, die volgens de traditie oprecht berouw moet tonen en nooit meer mag zondigen, opdat de rechtvaardige God hem kan vergeven, kiest een andere oplossing. „Ik heb onder mijn wilde drift geleden, / Tot ik het wist: ook de zonde is van God. / Mijn wellust en mijn wankele gebeden: / Het is één lot.” (Een lot)

Niet langer gaat het om een strijd tussen het goede en het kwade: „Zoo zegt niet: 'God en Satan beide' / God draagt alles, ook zeerste zonden.” (Eenheid Gods) Een strijd, waarin de zondige De Haan zijn bittere gevecht levert met God: „Ik dacht te strijden tegen God. / Maar God strijdt met zichzelf in mij. / Geen vroom en geen zondigend lot / Is van God vrij.” (Strijd) De Haan verzoent Jeruzalem met Athene door te stellen dat God goed en kwaad is. „Mijn zonden zijn zonden van God in mij. / De wijn, de rozen, zijn vreugden van God. / Geniet dan uw vreugde en uw zonden vrij. / Het is alles één lot.” (De zonden Gods)

Niet langer is hij bang dat zijn persoonlijke band met God wordt verboden. „Vrees niet. God kan u niet verlaten, / Gelijk gij Hem ook niet verlaten kunt.” (In God) Niet langer hoeft hij te verlangen naar een oplossing voor zijn homoseksuele gevoelens. „God kan u niet van uwe zonden reinigen, / Omdat uw zonden Zijne zonden zijn. / Wat zult gij dan uw angstig hart nog pijnigen?” (Troost)

God wil immers, in de ogen van De Haan, dat hij met vroomheid en schoonheid, met ziel en zinnen leeft. „Zeg niet: 'God is ons een God zonder zonden' / Al onze zonden zijn zonden van God. / Onze wonden zijn builen van Zijn Wonde. / Zijn Lot besluit ons lot.” (Gods Almacht)

Of deze gedachte de dichter van het joodse lied werkelijk rust heeft gebracht blijft een onbeantwoorde vraag. De dood, waarnaar hij in menig gedicht smartelijk verlangt, haalt hem op drieënveertigjarige leeftijd. ■

heimwee

GEESSELSTRAF

Hij werd gegeeseld tot bloeden-de slagen. Een lieve dief, zoo schoon, van dertien jaar. Mijn droom: door geur van roode rozenhagen Ging hij, zijn bloed als rozen zwaar.

DROOM

Vannacht droomde ik rijkelijk van Parijs. Een zee van huizen, heemlen hoog, de Seine: De Nerval, Baudelaire, Paul Verlaine. Ik waakte. Hier. Mijn kamer wreed en grijs.

AAN.....

De zwaluwen vliegen ver....zoo ver. Van verder komt uw brief. In 't avondblauw bloeit ster na ster. Vergeet mij niet. Ik heb Holland zoo lief.

ONRUST

Die te Amsterdam vaak zei: „Jeruzalem” En naar Jeruzalem gedreven kwam, Hij zegt met een mijmrende stem: „Amsterdam. Amsterdam.”

AAN ALLE VRIENDEN

O, schrijf mij dikwijls uit Holland een brief. Gij zijt zoo ver en ik ben zoo alleen. Meer dan ik dacht heb ik u allen lief. Meer dan gij weet is het, dat ik hier ween.

WANHOOP

Want in den wijn proeft elk Man zijn verleden. Ik proef in elken wijn slechts bitterheid. Ik heb vergeefs gedwaald, vergeefs geleden. Zwaarder dan te Amsterdam is hier mijn strijd.

AVOND

Wanneer het niet meer dag en nog geen nacht is, Voordat de sterren aan de hemel staan. Wanneer de wind zoo wonderzoet en zacht is, Laat ik mijne dromen naar Holland gaan.

HEIMWEE

Ach: alles wat ik nog verlang, Is moe van drift en moe van drang, Moede van winst en moe van derven In Holland leven en in Holland sterven.

De gedichten? Schitterend

Antiquaar Putman wil De Haans poëzie in de oorspronkelijke volgorde uitgeven.

Antiquaar Louis Putman

boek uit zijn antiquarische Boogaerts-collectie en toont het liefdevol. „Ik heb nooit kunnen achterhalen wie het boekomslag heeft ontworpen.”

„Mij interesseert de mens De Haan,” zegt Putman. „Het is zo'n aparte figuur. Er waren mensen die hem haatten en mensen die hem verafgoedden. De Haan heeft nooit voor iemand gebogen, alleen voor God. Voor de mensen die hij mocht had hij alles over, maar ja, het was ook een pestkop, en als je daar niet tegen kan... En de gedichten die hij heeft gemaakt, vind ik schitterend.”

„De manier waarop De Haan naar de wereld keek, de verwondering over wat hij zag,” betekenen voor Putman dat hij „een man was die kind was gebleven, ergens, zoals kinderen in de fase dat ze nog niet wor-

‘Hij is zo'n aparte figuur: gehaat en verafgoed’

den geremd door taboes. Dat is karakteristiek voor De Haan.”

De Haan publiceerde jarenlang artikelen over Palestina in het Handelsblad, beter bekend als 'de Brieven'. „We hebben wel eens overwogen ze in maandelijks afleveringen te publiceren.” Het is er nooit van gekomen, want „de Brieven zijn zo complex. Elke brief vergt een halve bladzijde toelichting. Er zijn duizenden noten nodig om plaatsen en situaties uiteen te zetten.” De Haan was op dat punt slordig. Putman: „Hij deed maar wat.” Wat niet wegneemt dat „zijn politieke rol in Palestina nog altijd actueel is. De problemen waarover hij zijn visie gaf zijn nog altijd dezelfde.” **TB**

introspectie

VERLATEN

Niet één heeft zóó goed het goede geweten. Niet één heeft zóó slecht het slechte gedaan. En nu: verlaten voor mijn vuur gezeten, Zie ik mij-zelven aan.

TWIJFEL

Wat wacht ik in dit avonduur, De Stad besloten door de slaap, Gezeten bij den Tempelmuur: God of den Marokkaanschen Knaap?

KLAAGMUUR

Ook hier ben ik de zinnelijke Dichter, Genietend door zoo menig Land gegaan. De lach van den Marokkaan valt mij lichter Dan 't weenen van wie met mij biddend staan.

WOEDE

Neen: ik ben om te weenen niet geboren Hier met mijn Volk tegen den Tempelmuur. Laat de lach van wie schoon zijn, mij bekoren Van ieder volk, op ieder uur.

Hij kan me nooit verlaten

GOD

Voor God vluchtte ik, langs zoo veel leest gedreven, Naar God, naar God alleen. Ik wil terug naar mijn Goddeloos leven. Geen macht dan God brengt mij daarheen.

GODS EENHEID

Denkt gij dan dat langs de weg van zonden Gods genade niet met u gaat? Buiten Zijn Wil wordt niets gevonden. Goed noch kwaad.

VEILIGHEID

'God verliet mij' dacht ik. En door de straten Der vreugden dreef ik in geslagen ban. Nu weet ik, dat ik God nooit kan verlaten En dat Hij mij ook nooit verlaten kan.

Louis Putman heeft zijn verzameling documenten over Jacob Israël de Haan keurig geordend in mappen. 'Verzamelaar voor verzamelaars' staat er op zijn visitekaartje. 's Ochtends is de antiquair meestal op stap om zaken te regelen, 's middags is hij meestal in zijn winkel op het Amsterdamse Rusland.

Samen met drukker Jan de Jong uit de Schipperstraat werkt Putman aan een nieuwe uitgave van de poëzie van de 'dichter van het joodse lied'. Begin volgend jaar moeten de gedichten uitkomen in dezelfde volgorde waarin ze oorspronkelijk uitkwamen in De Beweging, een literair tijdschrift waaraan De Haan meewerkte. In de *Verzamelde Werken* die Kees Lekkerkerker in 1952 samenstelde, zich baserend op de twee delen van de bundel *Het Joodsch Lied* (1919, 1921) staan de gedichten in willekeurige volgorde. Ditmaal zullen zij in clusters bij elkaar staan.

Putman: „De eerste cyclus begint met het gedicht 'Terugkeer', over De Haans terugkeer naar de orthodoxe levenswijze van zijn jeugd en bevat gedichten over Ameland en de natuur. In de tweede cyclus, over de joodse feestdagen, wordt het joodse rituele jaar nauwkeurig gevolgd. Het geheel wordt aangevuld met een essay van de literator P.N. van Eyk en het In Memoriam van J.C. Bloem.”

Putmans fascinatie met De Haan is al een kwart eeuw oud. „Ik verzamelde de fondsen van Nederlandse uitgever van begin deze eeuw, die maar een paar jaar hebben bestaan en klein waren. De affaire met De Haan begon met Meindert Boogaerts, 25

jaar geleden,” vertelt hij. Boogaerts was zo'n kleine uitgever en werkte van 1904 tot 1912, om daarna uit beeld te verdwijnen en nooit meer op te duiken. „In zijn fonds vond ik Pa-

thologieën, het belangrijkste proza-boek van De Haan en het enige Nederlandse literaire werk in het genre van het decadente proza dat op Europees niveau stond.” Putman pakt het

BIBLIOGRAFIE J. I. DE HAAN

WERKEN VAN J. I. DE HAAN

- Pijpelijntjes*. Facsimile-uitgave van de eerste druk van Jacq. van Cleef, Amsterdam 1904. Met daarin opgenomen 'Pijpelijntjes, de geschiedenis van een 'onzedelijk boek' van Wim J. Simons. Kruseman's Uitgeversmaatschappij, 's-Gravenhage 1974
- Pijpelijntjes*. Tweede gewijzigde druk, verzorgd door Rob Delvigne en Leo Ross. Nijgh & Van Ditmar, 1991.
- Pijpelijntjes*. Ingeleid en toegelicht door Rob Delvigne en Leo Ross. Peter van der Velden. Amsterdam 1982
- Open brief aan P.L. Tak: de geschiedenis van de Pijpelijntjes affaire*. 1905. Herdruk verzorgd door Rob Delvigne en Leo Ross. P. van der Velden, Amsterdam 1982
- Kanalje*. 1905. Ingeleid en verzorgd door Kees Joosse en Jaap Meijer. De Engelbewaarder nr. 6. Amsterdam 1977
- Pathologieën: de ondergang van Johan van Vere de With*, 1906. Herdruk P. van der Velden, Amsterdam 1981
- In Russische gevangnissen*. Maatschappij voor goede en goedkope lectuur, Amsterdam 1913
- Libertijnsche liederen*. P.N. van Kampen & Zoon, Amsterdam 1914
- Het Joodsche Lied* (dichtbundel). Deel 1. Versluys, Amsterdam 1915. Deel 2 Maatschappij voor goede en goedkope lectuur, Amsterdam 1921
- Rechtskundige Significa en hare toepassing op de begrippen 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar'*. Proefschrift, Amsterdam 1916
- Lieder*. P.N. van Kampen, Amsterdam 1917
- Een nieuw Carthago* (prepaladium). J. van Krimpen, 's-Gravenhage 1919
- Jerusalem*. Bloemlezing van reisbrieven. Querido, Amsterdam 1921
- Kwatrijnen*. P.N. van Kampen, Amsterdam 1924. Herdruk omslag van Eli Content. De Verbeelding, Amsterdam 19xx
- Palestina*. Bloemlezing van reisbrieven. Met een voorwoord van Carry van Bruggen. Querido, Amsterdam 1925
- Brieven uit Jeruzalem*. Bloemlezing. Samenstelling en voorwoord David Koker. Amsterdam 5702-1941
- Verzamelde gedichten*. G. van Oorschot, Amsterdam 1952
- Besliste volzinnen*. De Beuk, Amsterdam 1954
- Jacob Israël de Haan: bloemlezing uit zijn kwatrijnen met Hebreeuwse vertaling*. Samengesteld door Saul van Messel (pseud. Jaap Meijer). Eigen beheer, Heemstede, ca 1978
- Jacob Israël de Haan, correspondent in Palestina 1919-1924*. Bloemlezing van reisbrieven. Samenstelling en inleiding Ludy Giebels. De Engelbewaarder, Amsterdam 1981
- De bloemen en de brief*. Bezorgd door Jef Sprankenis en Peter Yvon de Vries met twee etsen van Yvon de Vries. De Lange Afstand, Amsterdam 1982.
- Ik ben een jongen te Zaandam geweest: een bloemlezing*. Samenstelling en inleiding Gerrit Komrij. Bert Bakker, Amsterdam 1982
- Nerveuze vertellingen*. Inleiding Rob Delvigne en Leo Ross. Bert Bakker, Amsterdam 1983
- man. G. Kiepenheuer, Berlijn 1932
- Siegfried van Praag, *Broer en zuster: een portret van Carry en Jacob Israël de Haan*. In: Centraal Blad voor Israelieten jrg 53 (1939) nr 6
- Brieven aan een jongen: een kleine correspondentie van Jacob Israël de Haan*. Uitgegeven en ingeleid door Arnold Saalborn. De Beuk, Amsterdam 1957
- Jaap Meijer, *Jacob Israël de Haan en de kring van Oscar Wilde*. In: *Levende Talen*, april 1957
- Jaap Meijer, *Lodewijk van Deyssel en Jacob Israël de Haan*. In: *Roeping*, april 1960 (analyse Pijpelijntjes-affaire)
- H. Kana'an, *Jacob Israël de Haan*. In: *The Jewish Observer and Middle East Review*, 31 juli 1964
- Jaap Meijer, *De zoon van een gazzen. Het leven van Jacob Israël de Haan 1881-1924*. Biografie. Polak & Van Gennep, Amsterdam 1967
- Mies de Haan, *De kinderen van de Gazzen. Jacob Israël de Haan/mijn broer, Carry van Bruggen/mijn zuster*. Amsterdam, 1966
- Isaak Kisch, aanvullende recensie op J. Meijers *De zoon van een gazzen*. In: *Studia Rosenthaliana*, juli 1968
- Ludy Giebels, *De ontmoetingen van Frederick Kisch en Jacob Israël de Haan met Hoessein, koning van de Hedjaz in 1924; een driehoeksverhouding in Amman*. In: *Studia Rosenthaliana*, juli 1979
- Ludy Giebels, *De Nederlandse consulaire vertegenwoordiging in Palestina*. In: *Studia Rosenthaliana*, januari 1980
- Ludy Giebels, *Jacob Israël de Haan in Palestina I, II, III*. In: *Studia Rosenthaliana*, januari 1980, januari 1981, augustus 1981
- Jaap Meijer, *Onze taal als een barre-schat: Jacob Israël de Haan en het Hebreeuws*. De Engelbewaarder. Amsterdam, 1981
- Simon A. Vega, *Ha-Kol Kol Ya'akov: Jaap Meijers Hebreeuwse vertalingen van Jacob Israël de Haans kwatrijnen*. In: *Neveh Ya'akov* jrg 1982
- Corine Spoor, *Jacob Israël de Haan was een man van vrede*. In: *Het Oog in 't Zeil* jrg 1 (1983) nr 1
- Rob Delvigne, *Jacob Israël de Haan als bak-kelving*. In: *Het Oog in 't Zeil*, jrg 3 (1986) nr. 6
- Rob Delvigne en Leo Ross, *Jacob Israël de Haan als onderwijzer*. In: *Literatuur* jrg 3 (1986) nr 3
- De taak zegt meer dan zij verantwoord kan: een keuze uit de verspreide rechtskundig-signifische geschriften van Mr. Jacob Israël de Haan*. Verzameld en ingeleid door Govert C.J.J. van den Bergh. Ars Equi Libri. Nijmegen, 1994
- Inventaris van het archief van Jacob Israël de Haan (Smilde 31 december 1881-Jeruzalem 30 juni 1924) in de Bibliotheca Rosenthaliana. Amsterdam, 1994
- Robert H. Delvigne en Leo Ross, *Brieven van en aan Jacob Israël de Haan 1899-1908*. Proefschrift VU. Amsterdam, 1994
- J.M.J. Sicking, *Judaism and literature in Carry van Bruggen and Jacob Israël de Haan*. In: *Studia Rosenthaliana* jrg 30 (1996) nr 1
- De grote Nederlandse letterproef. Zestig prozafragmenten van Jacob Israël de Haan*. Samenstelling Marijke Stapert-Eggen. Amsterdam, Stg Drukkerij in de Marge, 1998 (bibliofiele uitgave)
- Samenstelling Francine Püttmann. Met dank aan de Bibliotheca Rosenthaliana en het Joods Historisch Museum. Deze bibliografie pretendeert niet volledig te zijn.*

BIBLIOGRAFIE OVER J. I. DE HAAN

A.Z. Ben-Yishai, *Ha-'Kadosh' De Haan. Hayyav u-Moto*, 1925 (Hebreeuws)

Arnold Zweig, *De Vriendt kehrt heim*. Ro-

Lof van rabbijnen

'Israels eerste premier en Israels eerste president hebben alles te maken met de moord op Jacob Israël de Haan'

Rabbin Chaim Sonnenfeld

Het identiteitspapier van De Haan in Palestina

DOOR ARTHUR VAN AMERONGEN

Orthodoxie en homoseksualiteit lijken niet samen te gaan. In Leviticus 18 staat duidelijk: „Bij een manspersoon zult gij niet liggen met vrouwelijke bijligging; dit is een gruwel.” Toch is in New York The Gay and Lesbian Yeshiva Day School Association te vinden en kunnen orthodoxe potten surfen naar The OrthoDykes Home Page. In augustus wordt in Jeruzalem een orthodoxe homosjoel geopend in The Jerusalem Open House, een non-profit instituut. De Israelische regisseur Sandi Durbowski interviewt voor de documentaire *Trembling before God* chassidische homoseksuelen uit orthodoxe groeperingen als Litvak, Satmar, Chabad, Belz, Bobov en Vishnitz.

De vrome onderminister van Gezondheid Sjilomo Benizri, erkend Dana International-hater, vindt het als Shaslid allemaal maar niets: „Homoseksualiteit is walgelijk, een gruwel. Het is een niet toegestane levenswijze, een ziekte die moet worden behandeld. Orthodoxe homoseksuelen bestaan niet. Als ze homoseksueel zijn, zijn ze per definitie niet orthodox.”

Jammer dat Jacob Israël de Haan zich niet in de discussie kan mengen. De gedichten die hij in Jeruzalem schreef over zijn liefdesverlangens lie-

gen er niet om. Maar het zou niet verbazen als de beroepsquerulant fel had geprotesteerd tegen een homosjoel in Jeruzalem. De Haan was namelijk tegen alles en iedereen.

De Israelische De Haan-kenner Sjilomo Nakdimon: „Ach, als De Haan niet was doodgeschoten, was hij christen of moslim geworden, daar ben ik heilig van overtuigd. Hij had uiterst vreemde opvattingen over het jodendom. In zijn laatste gedichten richt hij zich zelfs tegen God. De ultra-orthodoxen in Jeruzalem kenden die gedichten destijds niet, maar goed ook. Rabbin Sonnenfeld, de lei-

der van de Agoedat Jisraeel, waarvan De Haan woordvoerder was, noemde hem kort na zijn dood nog een kadosj, een heilige. Sonnenfeld wist niet eens dat De Haan homoseksueel was.”

Nakdimon publiceerde in 1985 het boek *De Haan: 'De eerste politieke moord in Erets Jisraeel'* (*De Haan: HaRetsach haPoliti haRishon be'Erets Jisraeel*). De journalist en publicist

'Als de orthodoxen zijn gedichten hadden gekend, was het anders gegaan'

de Nachoem Sokolov-prijs, de hoogste journalistieke prijs in Israel. Van 1978 tot 1980, tijdens de Camp David-onderhandelingen, was hij media-adviseur van Menachem Begin.

Nakdimon: „Ik heb over De Haan geschreven omdat ik de moord wilde oplossen, zijn homoseksualiteit interesseerde me niet echt. Ik kwam erachter dat David Ben Goerion, de eerste premier, en Jitschak Ben Tsvi, de eerste president van Israel, met de moord te maken hadden. Ze wisten ervan. Ben Tsvi heeft Tehomi waarschijnlijk persoonlijk opdracht gegeven De Haan te liquideren. Moet je je voorstellen, een president die een tegenstander laat ombrengen. Mede daarom was de kwestie zo'n taboe en werden de feiten weggemoffeld.”

„Veel mensen in de jisjoev (joodse inwoners van Erets Jisraeel voor de oprichting van de staat) haatten De Haan, omdat hij zoveel tsorens maakte, hij bracht het leven van joden in gevaar. Maar voor de ultra-orthodoxen van Netoeere Karta en Satmar is de Haan een held. Ze herdenken zijn Jahzeit bij zijn graf op de Olijfberg en plakken bordjes met het opschrift Jacob De Haanstraat op huizen in de orthodoxe wijk Mea Sjeariem.”

„Jehoeda Mesji-Zahav, de leider van Netoeere Karta, is tijdens mijn onderzoek voor mijn boek een paar keer bij me langs geweest. Ik vind het een stelletje mesjoggenen, gekken, ze erkennen de staat Israel niet, maar Mesji-Zahav gaf me wel veel belangrijke documenten. Voor hem is De Haan een martelaar, een symbool voor kiddoesj haSjem. Over diens homoseksualiteit wilde hij niets weten. Mena-

chem Poroesej, de vorige leider van de Agoedat Jisraeel, vertelde mij dat hij alleen was geïnteresseerd in De Haan boven-de-gordel. De Haan was zo belangrijk voor de ultra-orthodoxen, dat ze zijn gedrag verder bedekken met de mantel der liefde. De orthodoxen wisten destijds niets van zijn homoseksualiteit. Dat De Haan zijn gedichten in het Nederlands schreef, was zijn redding. Als hij in het Engels had gepubliceerd, was het anders gegaan.”

„De meeste joden in de jisjoev wisten echter wel dat De Haan homo was. Het gerucht ging dat een Arabische jongen hem elke ochtend melk bracht en dat het daar niet bij bleef. Nobelprijswinnaar S.Y. Agnon schrijft erover in een roman. Hij heeft het over een Arabier die vloeiend Hebreuws spreekt. Dat zou die jongen hebben geleerd van De Haan, met wie hij een verhouding had.”

Vier jaar geleden bezocht de inmiddels overleden Satmarer rebbe Mosje Teitelbaum voor het eerst in elf jaar Jeruzalem om in Mea Sjeariem een synagoge te openen. De rebbe wilde ook het graf van De Haan bezoeken, maar zag daar uiteindelijk van af. Hij vreesde dat dat kon worden uitgelegd als anti-zionistische steunbetuiging aan de PLO en Arafat. Wel noemde Teitelbaum de Haan een bemiddelaar voor de vrede, verdediger van de joodse traditie en slachtoffer van het zionisme.

Bij een verdere speurtocht naar personen die iets interessants hebben te zeggen over De Haan, blijkt weer eens dat ultra-orthodox Jeruzalem niet erg is gesteld op de media. Satmar wil geen commentaar geven op De Haans homoseksualiteit. Meir Poroesej, leider van de Agoedat Jisraeel, zegt op het laatste moment zonder opgaaf van reden een interview af. Bij Jehoeda Mesji-Zahav, de leider van Netoeere Karta, zijn zowel huistelefoon als mobiele telefoon afgesloten. Niet zo vreemd. Een paar weken geleden stond er een foto van Mesji-Zahav in de krant: hij was door onbekenden finaal in elkaar geslagen. Kort daarvoor had hij gedemonstreerd tegen opgravingen nabij de nederzetting Pisgat Ze'ev, ten noordoosten van Jeruzalem, omdat daar volgens hem botten en beenderen van joden liggen. De politie moest hem en enkele aanhangers met geweld van de plek verwijderen. Mesji-Zahav meent zelf dat hij vervolgens door een concurrerende orthodoxe beweging werd gemolesteerd. De politie heeft de zaak in onderzoek.

Nakdimon is daarmee nog een van de weinige De Haan-kenners in Israel die iets zinnigs kan zeggen over de dichter. Wat trok hem eigenlijk aan in De Haan, waarom heeft hij zich zo lang in hem verdiept? Nakdimon: „Mijn vader was heel belangrijk in de Israelische Arbeidersbeweging, hij was een fanatieke zionist. Jarenlang praatte hij onder het eten over De Haan, hoe belangrijk die was geweest voor de geschiedenis van de jisjoev. Hij wilde weten wie De Haan had doodgeschoten. Daarom ben ik de zaak gaan onderzoeken.”

„In veel boeken over de geschiedenis van Erets Jisraeel wordt De Haan niet eens genoemd, terwijl hij toch een belangrijk deel van onze geschiedenis is. Veel historici vonden het kennelijk een te pijnlijk onderwerp. Mensen zeiden tegen mij: waarom ga je over De Haan schrijven, alles is toch al bekend? Maar De Haan was een fascinerend persoon. Toen hij hier kwam was hij extreem-rechts, hij schreef dat een jood en een Arabier niet samen op één stoel konden zitten, wilde het liefst dat de Arabieren verdwenen. Daarna werd hij, naar onze tijd vertaald, extreem-links, zeg maar nog radicaler dan vredesactivist Uri Avnery. Hij wilde dat de joden hier onder Arabisch bestuur zouden komen.”

„Nogmaals, De Haan is vreselijk belangrijk voor onze geschiedenis. Maar ik wed dat als je honderd willekeurige Israeli's vraagt wie De Haan was, niemand het weet. Veel Israeli's weten niet eens meer wie Ben Goerion was. Ze denken dat het een luchthaven is.” ■

een lot

EEN LOT

Ik heb onder mijn wilde drift geleeden, tot ik het wist: ook de zonde is van God. Mijn wellust en mijn wankele gebeden: Het is een lot.

LAAT MIJ

Want alles kan men overwinnen, Maar niet zichzelf en den Dood. Laat mij de weelde van mijn zieke zinnen En al mijn nood.

HARTERAAD

Geniet elk oogenblik de Lust, Die door uw ziel en zinnen trekt. Voor dat gij neerligt in de Rust Waaruit geen God u wekt.

een liefde

VERGEEFSCH GEBED

De volle Maan en de drie sterrenstralen, Wij spreken bij de Muur 't avondgebed. Straks zal ik met Adil Effendi dwalen, Waar geene vroomheid mijn ziel redt.

NACHTRIT

In maneschaduw zijn wij weggereden. Wij keeren in 't schaduwloos zonnelicht. Een nacht. Hoe zwak vallen alle gebeden. Hoe gaarne ben ik voor mijn lot gezwich.

TROOST

Wees niet angstig voor wat wij saam voldreven. God en wij beiden weten het alleen. En Hij vergeeft, wat geen mensen vergeven. En vaagt als wolken al uw zonden heen.

GELUK

Wij rijden peinzend over 't paard gebogen. Wij zien op. En wat zien we? Elkanders lach. Gods hemel in elkanders open oogen. En over de aarde wijd den blijden Dag.

de tweede reis

DE ROZEN

De rozen van Es-Salt vol in de knoppen. Zoo rijpt ieder Oogenblik in den Tijd. Mijn handen beven en mijn lippen kloppen. O, rozen rood van heerlijkheid.

TE PAARD

Hij vroeg: „Hoe laat is het sinds dat wij reden?” En ik: „Hier is alles geluk, geen tijd” Hij lachte en ik lachte een lach

Dat kopje is van twee kleuren gemaakt, van wit, dat bijna grijs is en van goud, dat rood-koperkleurig is. Maar het is toch wit met goud. Het gulden verfwerk op het

de lucht en die opdrijven en uitdunnen. Thee zonder melk is van lichtewijn-roode kleur, zoolang zij warm is, daarna wordt zij donkerdiep-rood. Ik bewaar mijn thee elken dag tot zij donker is als bloed. Wanneer ik haar opdrink onderscheid ik duidelijk twee verschillende gevoelens waaraan ik duidelijk denk.

Een kopje met thee daarin

Het eerste gevoel is de koel-geurende smaak van mijn thee. Het tweede gevoel is de blijdschap, dat ik in het bezit en in het gebruik ben van dit kostelijke kopje, tweekleurig van grijs-wit en roodkoperig goud.

Gepubliceerd in *De Nieuwe Gids* 23 (1907), nummer 12 (december). Overgenomen uit de bibliofiele uitgave *Jacob Israël de Haan In Proza. Fragmenten*. Uitg. LM, Amsterdam 1994

In het hierboven beschreven kopje drink ik thee zonder melk, naar mijn persoonlijke smaak. Wanneer thee warm genoeg is, ademt zij dunne figuurtjes uit, die lichter zijn dan de omgeven-

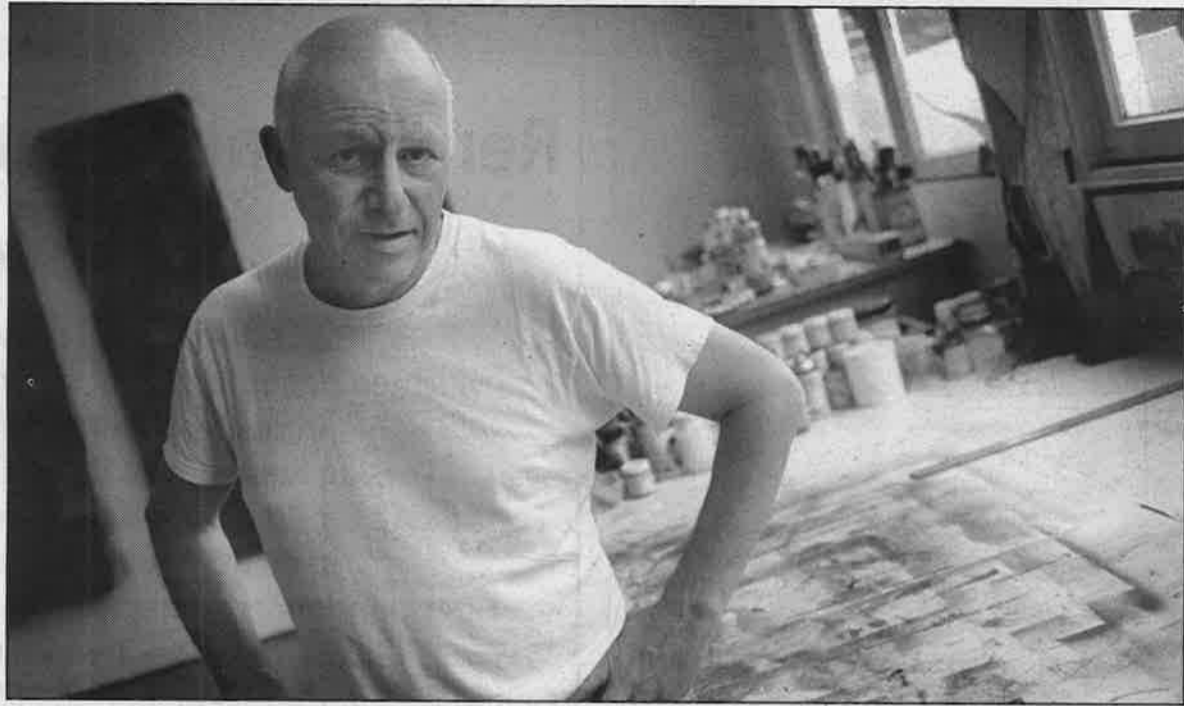
Reiziger door de geest

'Eerlijke mensen hebben het in deze wereld niet gemakkelijk'

Eli Content, die het ontwerp voor de voorplaat van deze bijlage maakte en het bijbehorende affiche, kan zich nog herinneren wanneer De Haan in zijn leven kwam: 1967. „Door de biografie van Jaap Meijer, die niet goed zou zijn, maar niemand schrijft een betere.” Content (54), schilder van internationaal formaat („De Haan was de joodse dichter, ik ben de joodse schilder”) had wel al gedichten van De Haan gelezen. „Zo af en toe stond er zo'n lied van hem in het NIW, maar dat sprak me niet zo aan, het leek zo ouderwets. Totdat *De zoon van een gazzen* uitkwam. Dat boek van Meijer heeft mij omgeturnd tot een De Haan-fan.” Sindsdien verzamelt Content alles wat met De Haan te maken heeft.

„Ik ben opgevoed met het zionisme van blonde joden en van jodinnen met tieten op hun schouders, een soort Ariërs. Op mijn achttiende ging ik op aliya. Na drie jaar kwam ik weer terug.” De angry young man, die niet wilde leren, naar zee ging en in Israël terecht kwam, werd in de kibboets op zijn poten gezet. Hij is er nog steeds dankbaar voor. Israël hielp hem zijn weg te vinden. Maar er was ook een kant aan het land die hem minder beviel en het verlangen naar zijn ouders maakte dat hij weer vertrok.

Wat was er zo bijzonder aan

Eli Content in zijn atelier

Meijers boek? Content: „Uit dat boek kwam een man naar voren met een scherp oog, die in Palestina meer had gezien dan de meeste mensen. Door De Haan te lezen openden zich meer kanten van dat het spel van het zionisme. Bij De Haan lees je het conflict van vandaag. Het conflict met de Arabieren, en het conflict met de charediem, de orthodoxen, voor wie hij oog had, terwijl iedereen zei dat ze 'dood' waren.”

Het houdt de schilder bezig wat er van De Haan zou zijn geworden als hij niet was doodgeschoten. „Mis-

schien was hij wel ambassadeur van Saoedi-Arabië geworden.” Met De Haan was alles mogelijk. Een beslissende rol in de wereldgeschiedenis was er niet voor De Haan weggelegd als hij in leven was gebleven, denkt Content. „Daarvoor was hij te veel individualist.” Lees het journalistieke werk van De Haan en het perspectief op de zionistische geschiedenis verschuift. Ariadnes draad kan, aan de hand van zijn reisbrieven, steeds verder terug worden afgewikkeld tot in de kern van het conflict in Palestina. „De moord op hem was de eerste

'retsach jehoeidi', de eerste moord door een jood op een jood. Dat is een hele tijd weggestopt. Er is altijd gezegd dat de moord op Arlozoroff in 1933 de eerste politieke moord van een jood op een jood was. Door het werk van De Haan te lezen begint de geschiedenis steeds eerder.”

Voelt Content zielsverwantschap met De Haan? Aarzelend zegt hij eerst „zoiets misschien,” dan „nee” vervolgens „misschien wel”. Het ligt eigenlijk anders. „De Haan is iemand door wie je wordt gegrepen, en er zijn maar weinig mensen die dat te

weeg brengen. Zijn homoseksualiteit avant la lettre, zijn dichterschap, zijn joodse dichterschap, dat iemand zich 'de dichter van het joodse lied' noemt - dat is fascinerend.”

Bij uitgeverij/boekhandel De Verbeelding kwamen in 1994 de *Kwatrijnen* uit. Content, die het omslag ontwierp, had zich daar sterk voor gemaakt. „Er was maar één uitgave, die net na zijn dood werd gepubliceerd. De kwatrijnen stonden wel al in *Verzamelde Gedichten* van Van Oorschot, maar bestonden niet als boek op zich. Ik vond het zo erg dat Johan Polak ze nooit heeft uitgegeven, zo kom je niet in de hemel, dat ik ervoor heb gezorgd dat dat gebeurde.” De bundel is nog verkrijgbaar.

Van Herman Gorter illustreerde Content alle gedichten, een werk dat hij in privébezit heeft. Maar Gorter grijpt hem minder aan. „Gorter is zo wereldvreemd, De Haan niet. Hij is de enige poëte maudite. Bloem, Slauerhoff, Henriëtte Roland Holst, dat waren deftige mijnheren en mevrouwen. Bloem heeft van De Haan gezegd dat hij een van de eerlijkste Nederlandse dichters is en de enige die gelegenheidsgedichten kon maken.” Waarvoor Bloem grote waardering had. Content: „De kwatrijnen zijn lectuur van de hoogste orde. Door de eerlijkheid. De Haan staat voor de dingen. Hij heeft nesjomme. Hij is een onmogelijk mens, maar zo eerlijk en eerlijke mensen hebben het in deze wereld niet gemakkelijk. De Haan is een man die verder reist. Hij bloeit verder. Ik word altijd zo moe van stilstand. Dat nerveuze gedrag van hem spreekt me aan. Hij is een reiziger door de geest.”

„Ik kan elke keer de Kwatrijnen opslaan en zeggen 'Dat heb ik eigenlijk niet gezien.' 'Nacht', dat ik voor de voorplaat en het affiche heb gebruikt, is een nieuw beeld voor me. Die man geeft mij nieuwe gezichten.” **TB**

vervolg van pagina 5

Aletrino hield lezingen over het verschijnsel uranisme. Hij verklaarde dat homoseksualiteit geen ziekte was, maar aangeboren. Het had dus geen zin te proberen mensen ervan te genezen of ze op te sluiten. Homoseksualiteit is een variëteit, legde hij uit, die door de wet geaccepteerd moet worden.

Aletrino's pogingen om homoseksualiteit acceptabel te maken bij heteroseksuelen, die nog in termen van ziekte en degeneratie dachten, mondden soms uit in positieve discriminatie. Zo citeert hij vol trots een collega: „Wat de kuisheid van uranisten betreft kan ik het volgende meedelen. In een gelegenheid met alleen maar homoseksuelen zijn er geen handastastelijken. Hoe hun toon den toon van heteroseksuele mannen verre van overtrof in kuisheid van taal en uitdrukking, dat de toon en gesprekken aan tafel en na het souper hemelsbreed verschilden van den toon die men op heteroseksuele heerendineetjes hoort.”

Aletrino meent zijn doel alleen te kunnen bereiken, als hij zijn toehoorders aanspreekt als hetero. Zo houdt hij ook het gezin steeds als ideaal voor en benadrukt hij dat een uranist nooit gelukkig kan worden. Maar: „Heeft de jonge uranist het geluk in handen te vallen van een ouderen heterosexueel, die hem van zijn neigingen op de hoogte brengt, dan is hij gered.” Aletrino maakte onderscheid tussen mannen die weliswaar soms homoseksuele handelingen plegen, maar niet homoseksueel zijn, en mannen die uitsluitend homoseksuele handelingen plegen, en daar dan ook naar genoemd mogen worden.

De Haan en Aletrino leren elkaar in 1903 kennen bij een lichamelijke keuring voor het vak onderwijzer. Aletrino later in een brief: „Een jaar of zes geleden, werd me Jacob Israel de Haan toegezonden die naar een gemeente-betrekking wilde solliciteren, met het verzoek of ik hem eens zou willen onderzoeken of hij kans zou hebben om aangenomen te worden, omdat hij zoo raar was en deed.”

Breuk met Aletrino

Het ligt voor de hand om aan te nemen dat Aletrino geïntrigeerd was door dat rare en vreemde. De Haan raakte vertrouwd met Aletrino's denkbeelden. In zijn roman vinden we alles terug. De Haan heeft echter wat Aletrino mist: gevoel voor drama. Hij vervormt het beeld.

Pijpelijntjes speelt zich af in een nieuwe wijk. Maar De Haan beschrijft de Pijp alsof de huizen er al een eeuw staan in nooit ophoudende regenbuien. De figuur Sam is geschapen naar het idee van Aletrino: de oudere hetero, een zegen voor de jonge uranist. Joop is de altijd ongelukkige uranist. Alleen is niet hij uiteindelijk de ongelukkige, maar de oudere hetero die homoseksuele handelingen pleegt en toch trouwt. Het huwelijk wordt niet zijn troost, maar zijn ondergang. Hij raakt in een seksuele 'cultuurschok'. Hij kan niet meer voor- of achteruit, weet zijn gevoel niet meer te richten, valt volkomen stil, gaat erbij liggen

„Hij heeft mij eenige jaren lang geleerd, dat deze dingen goed waren en normaal. Nu moet hij niet luiduit klagen, dat de mensen hem en mij zullen herkennen in het boek. Sam heeft mij min mishandeld, en gevingerd en gepeuterd in mijn fijnste en intiemste dingen. Waarom klaagt hij mij nu aan, geweldig?” (brief aan de arts/schrijver Frederik van Eeden).

„Hij heeft mij dingen onderwezen met de alderscherpste aandacht, die men niet aan een boy van twintig jaar onderwijst, ja was ik toen wel de twintig vol? (...) Door het verderfelijke seksuele onderwijs van Aletrino is dit alles gebeurd. Hij moest zwijgen, en erkennen, dat hij met zoo goed schuld heeft aan de geboorte van dit boek en al het volgende, (want ik buig toch niet) als de vader aan de geboorte van een kind, al droeg de moeder het.” (14 juni 1905, brief aan de schrijver Van Deyssel).

Aletrino gaat door met zijn lezin-

'Sam heeft mij min mishandeld.

Waarom klaagt hij mij nu aan?'

en sterft. Joop daarentegen leeft verder, eenwordend met de dames en hun honden van het Sarphatipark.

Maar de werkelijke Aletrino sterft niet en de echte De Haan gaat in het geheel niet op in de massa.

Als *Pijpelijntjes* in 1904 uitkomt schrikt Aletrino geweldig. Vrienden herkennen hem als de romanfiguur. Aletrino heeft geen begrip voor De Haans artistieke verwerking van zijn gedachtegoed; de vriendschap wordt verbroken en Aletrino vernietigt alle boeken die hij te pakken kan krijgen. Aletrino ontkent alle verwantschap tussen de romanfiguur en hemzelf. Maar luisteren wij naar wat De Haan over hun verhouding zegt.

gen en voordrachten, maar legt steeds meer nadruk op zijn heteroseksualiteit en het zware lot van homo's: „Maar bij dit alles moeten wij nooit vergeten, dat waar wij allen - hetero- en homoseksuelen - den last van het leven moeten dragen, wij heteroseksuelen altijd dat geluk voor hebben, dat wij - wanneer wij moe en gekwetst zijn van het worstelen in de maatschappij en het botsen tegen de onverschilligheid en de hardheid van de mensen - altijd een vrouw kunnen vinden bij wie wij ons hoofd kunnen neerrusten in haar schoot, een vrouw die ons kan helpen, steunen en ons troosten. (...) Wij moeten en mogen nooit vergeten dat zij zooveel onge-

lukkiger zijn.” Uit een voordracht uit 1908, vier jaar na verschijning van *Pijpelijntjes*. Aletrino schrijft dit terwijl hij wordt verzorgd door Emilia Julia van Stockum, een verpleegster die hem na de dood van zijn vrouw onder haar hoede heeft genomen.

We herkennen de scène met de man die uiteindelijk in de schoot van zijn vrouw terugkeert: het is de slotscène uit *Peer Gynt* (1876) van Ibsen, waarin Gynt aan het einde van zijn leven iemand zoekt die hem zijn zonden vergeeft en de weg naar de hemel kan vrijmaken. Hij vindt die in de schoot van Solvey, de geliefde die hij in de steek heeft gelaten. Ibsen toont gevoel voor drama: Solvey is inmiddels oud en tandeloos. Het spelen met verwachtingen, net zolang tot het vanzelfsprekende verdwijnt, missen we bij de voordrachten en in het literaire werk van Aletrino.

De Haan gebruikt naast zijn gevoel voor drama zijn onderwijzersinstinct: hij is ervan overtuigd dat je alleen van een fout kunt leren. Ieder werk dat artistieke bedoelingen heeft, of het nu een toneelstuk is of een roman, confronteert de lezer met conflicten. Kunst wringt in principe. Zonder conflict geen *Peer Gynt* en geen *Pijpelijntjes*. Daarom is het in de Pijp van De Haan nooit zonnig. Als een op het oog frisse meid een kind krijgt, is dat van haar broer. Dieren worden gepest, gekweld en verminkt. Is er in deze wijk rond 1904 dan niets positiefs te bespeuren? Nee, natuurlijk niet. Het enige voor die tijd onverdraaglijk positieve is dat homoseksualiteit geen probleem is, althans niet in *Pijpelijntjes*. Het is vanzelfsprekend. En dat weerspiegelt de manier waarop De Haan en Aletrino erover dachten.

Juffrouw Meks legt uit eigenbelang een diffuse tolerantie aan de dag voor de verhouding van de twee mannen die elkaar slaan - je kunt ook zeggen: geen interesse - terwijl de socialist P.L. Tak op zijn beurt een en al afkeuring was. Tak vond dat iemand die zo'n boek schreef en zo'n duidelijke relatie tussen schrijver en romanfiguur legde, niet te handhaven was. De Haan werd op staande voet ontslagen. Ook zijn baan als onderwijzer raakte hij kwijt.

De Haan kwam in een maatschappelijk isolement terecht. Het betekende het einde van zijn socialistische periode en tevens metertijd de terugkeer naar de joodse godsdienst.

Aletrino vertrok naar Zwitserland, ondersteund door zijn verpleegster, sukkelde daar verder en stierf uiteindelijk.

De Haan trouwde met Johanna van Maarseveen. Hij verliet haar weer en vertrok in 1919 naar Palestina als correspondent van het Algemeen Handelsblad. Hij was zich inmiddels Jacob Israël de Haan gaan noemen. Hij kwam in Jeruzalem aan als religieuze zionist, ontpopte zich allengs tot ultra-orthodox en kreeg het uiteindelijk met andere zionisten aan de stok. In 1924 werd hij door een van hen vermoord.

Wat is er van Aletrino's gedachten gerealiseerd? In 1911 werd zijn pleidooi voor acceptatie gedwarsboomd door een verscherping van de wetgeving tegen homoseksuelen: paragraaf 248bis. Dat is niet verbazingwekkend: er wordt een verandering in gang gezet waartegen verzet ontstaat, maar uiteindelijk zet de verandering toch definitief door. Voor de vrijheid van homo's heeft Aletrino zich toentertijd al ingezet.

In de verhouding tussen De Haan en Aletrino wordt het belang van de laatste vaak onderschat. Hij wordt afgedaan als een homo die er niet voor uit durfde te komen, laf was. Het is zeer de vraag of een geforceerde 'coming out' in 1904 nuttig was geweest voor wat wij nu over het algemeen nastrevenswaardig vinden. In die zin valt Aletrino niets te verwijten en is het ook te betreuren dat zijn werk noch gedachtegoed in de belangstelling staan.

Van De Haan hebben we romans en gedichten die ons nog steeds raken. In de Pijp is een straat naar hem genoemd. En op twee plekken in Amsterdam staan zijn teksten op een gedenksteen. Het monument bij de Westerkerk draagt het opschrift 'Naar vriendschap zulk een mateloos verlangen' en in de Jodenbreestraat draagt een schildpad een zuil met de tekst van een kwatrijn. ■